

ANDRZEJ ZAĆMIŃSKI

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

Wojsko Polskie w kampanii wyborczej i wyborach do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 roku

ABSTRACT

This article describes the role played by the Polish Army, as well as units of the Internal Security Corps, during certain stages of the election campaign and subsequent election of the first *Sejm* of the Polish People's Republic held on 26 October 1952. Based on archival materials the paper highlights when and what organs of the Polish Army were involved in the election campaign. Aspects such as the process behind the organizing of the election, the propaganda and agitation campaigns that were conducted, and the electoral mood in the army are also discussed.

Wprowadzenie

Tematyka wyborów do Sejmu z 1952 r. doczekała się już wielu opracowań i stanowi prawie zamknięty rozdział badawczy¹. Są jednak zagadnienia, którym ze względu na ich specyfikę należy poświęcić odrębne i bardziej szczegółowe opracowanie. Jednym z nich jest udział Wojska Polskiego (dalej: WP) w kampanii wyborczej oraz w wyborach do Sejmu PRL I kadencji².

¹ Niniejszy artykuł jest znaczącym rozszerzeniem i uzupełnieniem treści, które zawarto w monografii: Andrzej Zaćmiński, *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji z 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej* (Bydgoszcz: Wyd. UKW, 2020). Tam też zamieszczono szczegółową analizę stanu badań (16–19) i bibliografię (513–533).

² Udział WP w innych akcjach propagandowych i kampaniach wyborczych był już przedmiotem zainteresowań badaczy; zob. np.: Jarosław Wtorkiewicz, *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku* (Warszawa: Wyd. TRIO,

Problem ten jest istotny z wielu powodów. Pierwszym i bez wątpienia najważniejszym jest fakt, że wybory te jako jedyne w historii Polski Ludowej³ miały wymiar *sensu stricto* totalitarny i odbyły się w apogeum polskiego stalinizmu. W ich przeprowadzeniu ważną rolę odegrało WP, którego oficerowie wspomagali organizacyjnie i propagandowo kampanię wyborczą. Były to też jedyne w historii PRL wybory parlamentarne, w efekcie których posłami do polskiego parlamentu zostało aż ośmiu wysokiej rangi oficerów Armii Sowieckiej: jeden marszałek i siedmiu generałów⁴. W 1952 r. byli oni oficerami WP i w takim charakterze startowali w wyborach.

Celem artykułu jest przedstawienie udziału wojska w poszczególnych etapach kampanii wyborczej oraz w czasie głosowania. W tym zakresie należało odpowiedzieć na kilka pytań badawczych: kiedy i jakie organy WP zaangażowały się w kampanię wyborczą? W jaki sposób tworzone komisje wyborcze w wojsku? Jak przebiegała kampania propagandowa i jaką rolę wyznaczono jej w wojsku? I wreszcie ostatnia kwestia dotyczy nastrojów wyborczych w siłach zbrojnych w czasie kampanii wyborczej oraz w dniu głosowania.

Zaangażowanie WP w proces elekcji parlamentarnej nastąpiło dwa miesiące przed oficjalną inauguracją kampanii wyborczej i wiązało się z pracami nad ordynacją wyborczą. Jej projekt przygotowany został 7 lipca 1952 r. przez komisję partyjną powołaną przez Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: BP KC PZPR). Następnie przesłano go m.in. do Głównego Zarządu Politycznego Wojska Polskiego (dalej: GZP WP)⁵. Tam na jego podstawie opracowano propozycję dotyczącą tworzenia obwodów głosowania w wojsku, spisu wyborców

2002); Robert Skobelski, „Wojsko podczas kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu PRL z 20 stycznia 1957 r.,” *Dzieje Najnowsze* 50, nr 4 (2018): 155–179, <https://doi.org/10.12775/DN.2018.4.06>.

³ Janina Frasz, „Nazwa Polska Rzeczpospolita Ludowa, jej ekwiwalenty i derywaty we współczesnej polszczyźnie”, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Politologia* nr 20 (1996): 127–141.

⁴ Byli to: Konstanty Rokossowski, Jerzy Bordziłowski, Bolesław Kieniewicz, Władysław Korczyk, Stanisław Popławski, Bronisław Pólturzycki, Wsiewołod Strażewski i Jan Rotkiewicz.

⁵ W kwietniu 1950 r. GZP WP podporządkowano ministrowi obrony narodowej, a jego szef sprawował funkcję wiceministra. Jednocześnie GZP WP został włączony w struktury partyjne i działał na prawach Wydziału KC PZPR pełniąc rolę łącznika między KC PZPR a wojskiem. Realizował zatem zadania wynikające z uchwał BP KC PZPR oraz rozkazy MON. Pełnił nadzór polityczny nad centralnymi instytucjami wojskowymi, szkolnictwem, redakcjami pism wojskowych, Wydawnictwem MON itd. Głównemu Zarządowi Politycznemu WP podlegał Zarząd Polityczny Instytucji Centralnych MON, zarządy polityczne okręgów wojskowych, Marynarki Wojennej, lotnictwa, wydziały polityczne w dywizjach, samodzielnych jednostkach, szkołach oficerskich, a także sekcje polityczne w pułkach i samodzielnych oddziałach. GZP WP działał zatem na zasadzie partyjnej struktury hierarchicznej.

oraz zastosowania takich środków, które miały zapewnić ochronę tajemnicy wojskowej. Przyjęte rozwiązania gen. Mieczysław Melenas⁶, zastępca szefa GZP WP, przekazał ministrowi obrony narodowej, marszałkowi Konstantemu Rokossowskiemu⁷, informując go, że wymienione propozycje powstały „na podstawie konsultacji z niektórymi towarzyszami Armii Radzieckiej”⁸. Ustalono też, że na terenie jednostek wojskowych (pułków) będą tworzone oddzielne obwody głosowania wchodzące w skład ogólnych terytorialnych okręgów wyborczych. Natomiast kadra i rodziny wojskowych miały głosować według miejsca zamieszkania. Za przygotowanie spisów wyborczych i dostarczenie ich do obwodowych komisji wyborczych odpowiedzialnością obarczono dowódców jednostek wojskowych⁹.

Przekonsultowane i zatwierdzone przez BP KC PZPR przepisy ordynacji wyborczej trafiły do Sejmu Ustawodawczego jako projekt Rady Państwa¹⁰. Dalej, tj. od 10 lipca „pracowała” nad nim 23 osobowa komisja sejmowa, której skład również ustaliło BP KC PZPR¹¹. „Debata” sejmowa nad projek-

⁶ Mieczysław Melenas (ur. 15 II 1904 r. – zm. ?) – w 1944 r. został skierowany przez władze sowieckie do Armii Polskiej w ZSRS. Rok później jako pułkownik WP objął obowiązki komendanta Centralnej Szkoły Oficerów Polityczno-Wychowawczych w Łodzi. W grudniu 1945 r. otrzymał stopień generała brygady WP, który władze ZSRS w 1946 r. zatwierdziły jako odpowiednik generała majora Armii Sowieckiej. W 1946 r. gen. Melenas otrzymał obywatelstwo polskie. W latach 1950–1955 pełnił funkcję zastępcy szefa GZP WP. Po jej zakończeniu wyjechał do ZSRS; Janusz Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*, t. 2 (Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2010), 480–482.

⁷ W aspekcie prawnym Rokossowski nie był oficerem WP, stąd jego nominacja z 5 II 1949 r. na Marszałka Polski była niezgodna z ówczesnie obowiązującym prawem – szerzej zob. Adam Bojarski, „Procedura nadania stopnia Pierwszego Marszałka Polski lub Marszałka Polski w XX wieku”, *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 24 (2021): 146, <https://doi.org/10.48269/2450-6095-sdpipp-24-008>.

⁸ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego 1950–1956 (dalej: GZP WP 1950–1956), IV.502.2/A.531, Pismo szefa GZP WP do ministra obrony narodowej Warszawa, 10 VII 1952 r., 373, do którego załączona została: Notatka służbowa w sprawie zabezpieczenia tajemnicy wojskowej w związku z projektem ordynacji wyborczej, 374.

⁹ Ibid.

¹⁰ Wszystkie akty opracowane w KC PZPR dla nadania im pozorów legalności przesyłano do Rady Państwa lub Rządu, skąd trafiały do Sejmu jako projekty uchwał lub ustaw wyżej wymienionych instytucji. Na temat ordynacji wyborczych oraz organizacji wyborów w PRL zob. Michał Siedziako, *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL (1952–1989)* (Warszawa: Wyd. IPN, 2018); Siedziako, „Przygotowanie wyborów do Sejmu PRL I kadencji w 1952 roku jako element procesu sowietyzacji Polski po II wojnie światowej”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 144, z. 4 (2017): 739–758, <https://doi.org/10.4467/20844069PH.17.039.6954>; także Sebastian Ligariski i Siedziako, red., *Wybory i referenda w PRL* (Szczecin: Wyd. IPN, 2014).

¹¹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), 237/V-103, Projekt składu Komisji Sejmowej dla opracowania ordynacji wyborczej, b.m., b.d., 59.

tem ustawy odbyła się na 108. posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, który 31 sierpnia 1952 r. jednomyślnie uchwalił ordynację wyborczą¹². W kontekście omawianych zagadnień należy podkreślić, że nowe prawo wyborcze zawierało istotne zmiany w stosunku do aktów normatywnych II RP oraz ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego z 1946 r.¹³ Pierwszym było obniżenie czynnego prawa wyborczego z 21 lat do 18 oraz biernego prawa wyborczego do 21 lat. Poza tym w art. 1. pkt. 3 stwierdzono, że wojskowi mają wszystkie prawa wyborcze na równi z osobami cywilnymi¹⁴. Przepisy te nie były nowatorskie, lecz stanowiły powtórzenie zasad prawa wyborczego zawartego w rozdz. 8 Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r.¹⁵ Obniżenie cenzusu wieku oraz konstytucyjne przyznanie praw wyborczych wojskowym było posunięciem pragmatycznym. W ten sposób władza zyskała nowych wyborców, którzy ze względu na młody wiek byli bardziej podatni na manipulację i propagandę komunistyczną.

Pozostając przy ordynacji wyborczej, warto odnotować jeszcze jeden istotny fakt. Otóż pod koniec 1952 r. w Siłach Zbrojnych PRL służbę pełniło 41 generałów i 668 wysokiej rangi oficerów Armii Sowieckiej, co stanowiło ok. 2% oficerów WP¹⁶. Byli oni oddelegowani do Polski, skreśleni z ewidencji Armii Sowieckiej, posiadali obywatelstwo ZSRS i nadano im – zapewne administracyjnie – obywatelstwo polskie¹⁷. Sprawa obywatelstwa w okresie

¹² „Zamknięcie ostatniej sesji Sejmu Ustawodawczego. Izba jednomyślnie uchwaliła ordynację wyborczą do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, *Trybuna Ludu*, sierpień 3, 1952, 1 i 5.

¹³ Ustawa z dnia 22 września 1946 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego (Dziennik Ustaw /dalej: Dz. U./ 1946, nr 48, poz. 274).

¹⁴ Ustawa z dnia 1 sierpnia 1952 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1952, nr 35, poz. 246). Należy przypomnieć, że Ustawa z dnia 28 kwietnia 1946 r. o przeprowadzeniu głosowania ludowego (Dz. U. 1946, nr 15, poz. 105), jak i Ustawa z dnia 22 września 1946 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego (Dz. U. 1946, nr 48, poz. 274), art. 54.1 i 2 nadały czynne prawo wyborcze wojskowym. Przepisy te były sprzeczne z Konstytucją marcową, na którą – a ściślej jej zasady – powoływali się komuniści. W art. 12 Konstytucji marcowej istniał bowiem zapis mówiący, że „Wojskowi w służbie czynnej nie mają prawa głosowania”, z kolei art. 13 przyznawał im bierne prawo wyborcze (Dz. U. 1921, nr 44, poz. 267).

¹⁵ Konstytucja PRL (Dz. U. 1952, nr 33, poz. 232).

¹⁶ Ryszard Kałużny, „Oficerowie Armii Radzieckiej w wojskach lądowych w Polsce 1945–1956”, *Zeszyty Naukowe WSOWL* 144, nr 2 (2007): 91. Zob. też Edward Jan Nalepa, „Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim w latach 1949–1956. Problemy organizacyjno-kadrowe”, *Wojskowy Przegląd Historyczny* 39, nr 1–2 (1994): 116 (tabela nr 9).

¹⁷ Powyższe kwestie nie były przedmiotem wnikliwych dociekań badaczy. Jest to istotne, gdyż konwencję między rządem polskim a ZSRS w sprawie uregulowania statusu podwójnego obywatelstwa podpisano dopiero 21 VII 1958 r. (Dz. U. 1958, nr 32, poz. 143). Wzmianki na temat przyjmowania obywatelstwa polskiego przez oficerów sowieckich do 1948 r. zob. Nalepa, *Oddani partii Lenina i Stalina. Czerwonoarmiści w Wojsku Polskim 1943–1968*

wyborów była istotna, gdyż jego brak oznaczał również niedostatek praw wyborczych. O ile konstytucja lipcowa w regulacjach dotyczących podmiotu prawa wyborczego operowała terminem „każdy obywatel”, o tyle ordynacja wyborcza do Sejmu PRL z 1952 r. była w tym zakresie już precyzyjna. Artykuł 1.1. informował, że „prawo wyborcze ma każdy obywatel polski”. Z kolei art. 3 brzmiał: „wybrany może być każdy, komu przysługuje prawo wybierania”. Dla Jakuba Bermiana, odpowiedzialnego w kampanii wyborczej za sprawy ideologiczno-programowe, regulacje dotyczące prawa wyborczego nie brzmiały „jednoznacznie”, dlatego też postanowił zasięgnąć opinii marszałka ZSRS Nikołaja Bułganina. Zapytał go, czy oficerowie sowieccy powinni brać udział w głosowaniu. Sowiecki nadzorca udzielił odpowiedzi przeczącej. To jednak nie usatysfakcjonowało Bermiana, który w liście do Bolesława Bieruta, przebywającego w Moskwie na XIX Zjeździe Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii bolszewików – WKP(b), pytał: „czy sądzi, że warto ponownie poruszyć tę sprawę?”¹⁸ Jako argument przywołał fakt, że pominięcie oficerów sowieckich w spisach wyborców wywołało komentarze wśród młodszych oficerów. Pytanie Bermiana skierowane do Bieruta wydaje się być irracjonalnym w sensie jego istoty, jak i daty jego wyartykułowania. Dlaczego? Otóż w tym czasie listy uprawnionych do głosowania były już sporządzone w całym kraju, w tym również w wojsku, i co najważniejsze, zostały już sprawdzone w ogólnopolskiej akcji, która trwała od 21 do 28 września. Oczywiście – spisy te można było jeszcze uzupełnić. Rzecz w tym, że w już początkowym okresie ich przygotowania, jak napisano w jednym z dokumentów GZP WP: „podjęto decyzję, aby oficerów radzieckich nie umieszczać na razie na spisach wyborców. Niektórzy towarzysze wyrażali wątpliwość co do słuszności takiego rozwiązania. Wskazywano przy tym, że fakt niebrania udziału przez oficerów radzieckich w głosowaniu może spowodować niepożądane wyodrębnienie ich spośród dowódców i przełożonych. Po podaniu definitywnej decyzji w teren w sprawie nieumieszczania oficerów radzieckich w spisach wyborców – dalszych uwag na ten temat nie stwierdzono”¹⁹. Decyzja, o której mowa w cytowanym dokumencie, musiała zatem zostać podjęta najpóźniej do 20 września 1952 r.²⁰ W tym kontekście kontynuowanie przez

(Piotrków Trybunalski: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2017), 80–89.

¹⁸ AAN, Kolekcja akt różnej proweniencji, I/92, List Jakuba Bermiana do Bolesława Bieruta, Warszawa, 7 X 1952 r., 64.

¹⁹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka GZP WP o dotychczasowym przebiegu przygotowań wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP, Warszawa, 24 IX 1952 r., 391.

²⁰ W źródłach brak informacji dotyczących decydentów, a także jakichkolwiek wzmianek mówiących o dyskusji na ten temat. Decyzja o nieumieszczeniu oficerów sowieckich na listach wyborczych musiała dotrzeć do Bermiana. Jeżeli nie nastąpiło to po tzw. „linii wojskowej”, to

Bermana w liście do Bieruta z 7 października sprawy udziału oficerów sowieckich w głosowaniu, wydaje się być przejawem chęci ideologicznego uwiarygodnienia się albo jakiejś bliżej nieznaney gry politycznej²¹.

Komisje wyborcze

Przygotowania do wyborów w wojsku, podobnie jak i kampania wyborcza, toczyły się równoległe do czynności podejmowanych „w cywilu” oraz przebiegały według tego samego schematu, kalendarza, w oparciu o te same przepisy oraz wytyczne KC PZPR.

Po ustanowieniu ordynacji wyborczej przez Sejm Ustawodawczy do organizacji wyborów włączyła się Rada Państwa, która uchwałą z 5 sierpnia 1952 r. wyznaczyła wybory do Sejmu na niedzielę 26 października. Uchwała zawierała również załącznik z precyzyjnym kalendarzem wyborczym²². Dotyczył on utworzenia Państwowej Komisji Wyborczej (dalej: PKW) oraz pozostałych komisji wyborczych, przygotowania i wyłożenia spisów wyborców oraz zgłoszenia list wyborczych. W ślad za tym aktem Rada Państwa wydała następane uchwały 25 sierpnia²³, które regulowały kwestie organizacyjne, w tym m.in. powołania komisji wyborczych. Ogółem w jednostkach

o sprawach wyborczych odnoszących się do wojska Bierut, Berman, Rokossowski, Korczyc, Popławski i Wozniesieński byli informowani również przez Kazimierza Witaszewskiego po tzw. „linii partyjnej”. Potwierdza to wiele dokumentów, w tym m.in. *ibid.*, IV.502.2/A.170, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 21.

²¹ Postawa Bermana dezawuuje obiegową opinię, że za sowietyzację Polski odpowiedzialny był Józef Stalin czy Sowietci. Trzeba wyraźnie rozgraniczyć obszary tej odpowiedzialności i pamiętać, że gros decyzji podejmowali polscy komuniści bez sowieckiej inspiracji czy nakazu. W tym miejscu należy podkreślić, że Witaszewski informował Ambasadę ZSRS w Warszawie o podziale mandatów poselskich między poszczególne partie. Z dostępnych źródeł archiwalnych wynika, że BP KC PZPR dobór kandydatów na posłów przeprowadziło samodzielnie bez konsultacji z władzami sowieckimi. Potwierdza to fakt, iż nie wszyscy nominaci cieszyli się aprobatą sowieckiego przedstawicielstwa dyplomatycznego w Warszawie – zob. „Dokument nr 40”, w Aleksander Kochański et al., *wyb.*, oprac., *Dokumenty do Dziejów PRL, zeszyt 12. Polska w dokumentach z archiwów rosyjskich 1949–1953* (Warszawa: Wyd. ISP PAN, 2000), 160–162. Powyższa konstatacja nie dotyczy oficerów sowieckich, kandydatów na posłów. Trudno wyobrazić sobie, aby ich nominacje nie były uzgodnione z przywódcami ZSRS. W polskich materiałach archiwalnych nie ma informacji na ten temat, z kolei archiwa rosyjskie pozostają poza zasięgiem polskich badaczy. Należy domniemywać, że decyzje w sprawie kandydowania oficerów Armii Sowieckiej do Sejmu PRL I kadencji podjął Stalin i Prezydium Rady Najwyższej ZSRS. Notabene podobny mechanizm dotyczył zgody na otrzymanie przez tych oficerów obywatelstwa polskiego – Kałużny, *Oficerowie*, 94.

²² Uchwała Rady Państwa z dnia 5 sierpnia 1952 r. o zarządzeniu wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1952, nr 35, poz. 247).

²³ Zob. Uchwała Rady Państwa z dnia 25 sierpnia 1952 r. w przedmiocie ustalenia podziału obszaru Państwa na okręgi wyborcze, liczby posłów, jaka ma być wybrana z każdego okręgu, oraz siedzib okręgowych komisji wyborczych (Monitor Polski /dalej: M. P./ 1952, nr 72, poz.

wojskowych utworzono 519 komisji obwodowych, z tego w Pomorskim Okręgu Wojskowym (nr II) – 140, Warszawskim Okręgu Wojskowym (nr I) – 127, Śląskim Okręgu Wojskowym (nr IV) – 122, Krakowskim Okręgu Wojskowym (nr V) – 101 oraz Marynarce Wojennej – 29²⁴. W skład wszystkich komisji wojskowych weszło 2888 osób: wojskowych, pracowników cywilnych i ich rodzin. Według przynależności organizacyjnej do PZPR należało 63% członków komisji, do Związku Młodzieży Polskiej (dalej: ZMP) – 19%, zaś pozostali byli bezpartyjni. Na uwagę zasługuje fakt, iż w wojskowych komisjach wyborczych, w przeciwieństwie do cywilnych, nie było reprezentantów partii satelickich²⁵. Ich skład posiadał zatem wyraziste oblicze ideowe. Największą reprezentację w komisjach stanowili oficerowie – 1595 (55 %), z których 1358 należało do PZPR, 89 – do ZMP, zaś 148 było bezpartyjnych²⁶. Kandydatów do komisji wyborczych typowali dowódcy i aparat polityczny spośród, jak to określono w jednym z dokumentów, „z najlepszych ludzi cieszących się zaufaniem i autorytetem ze strony żołnierzy, pracowników cywilnych i rodzin wojskowych”²⁷. Ta urzędowa i biurokratyczna formuła niewiele mówi. Nie wiadomo bowiem jak przebiegał proces weryfikacji kandydatów na członków komisji, tzn. czy po zgłoszeniu przez wojskowy aparat polityczny byli oni opiniowani również przez wojskowe służby informacyjne, czy też raczej powierzono wiedzy i kompetencjom zarządów politycznych²⁸. Notabene identyczne spostrzeżenie dotyczy Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (dalej: KBW)²⁹. W jednostkach tej

1154); Uchwała Rady Państwa z dnia 25 sierpnia 1952 r. w sprawie powołania Państwowej Komisji Wyborczej (M. P. 1952, nr 72, poz. 1153).

²⁴ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o powołaniu obwodowych komisji wyborczych w jednostkach wojskowych (podpisana przez Szefa Wydziału I Oddziału III Zarządu I GZP, ppłk Irenę Kalinowską), Warszawa, 3 IX 1952 r., 370.

²⁵ Organizacje społeczne reprezentowała Liga Kobiet i ZMP. Nie należy zapominać, że wymienione organizacje, działając w strukturach wojskowych, podlegały nadzorowi GZP WP, podobnie jak i Powszechna Organizacja „Służba Polsce”.

²⁶ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o powołaniu obwodowych komisji wyborczych w jednostkach wojskowych, 370. Jak wyglądało to w poszczególnych okręgach wojskowych, marynarce wojennej i wojskach lotniczych zob. *ibid.*, Skład obwodowych komisji wyborczych, Warszawa, 3 IX 1952 r., 377 i 378.

²⁷ *Ibid.*, Notatka o powołaniu obwodowych komisji wyborczych w jednostkach wojskowych, Warszawa, 3 IX 1952 r., 370.

²⁸ Członkowie cywilnych komisji wyborczych byli opiniowani przez instancje partyjne, a następnie Referaty V i Wydziały V Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego. Ostateczną listę zatwierdzały egzekutywy PZPR odpowiedniego szczebla i dopiero wtedy rady narodowe powoływały wyznaczone osoby do komisji wyborczych.

²⁹ W 1952 r. jednostki KBW organizacyjne podlegały Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (dalej: MBP). Były one skoszarowane, a służący w nich żołnierze pochodzili z poboru wojskowego. Nosili zielone mundury wojsk lądowych, stopnie wojskowe i podlegali rygorowi

formacji (liczącej 1 lipca 1952 r. 40 930 żołnierzy³⁰), również pod nadzorem zarządów politycznych KBW, powołano komisje wyborcze. Sylwetki kandydatów na członków komisji, podobnie jak w wojsku, opiniowali sekretarze Podstawowej Organizacji Partyjnej (dalej: POP) PZPR, zastępcy dowódcy do spraw politycznych oraz kierownicy Sekcji Kadr. Następnie spisy kandydatów zatwierdzały Zarządy Polityczne wyższych struktur, po czym listy trafiały do akceptacji Zarządu Politycznego KBW³¹.

Z materiałów archiwalnych wynika, że pierwotny kształt komisji wyborczych powołanych do przeprowadzenia wyborów w wojsku został zmodyfikowany ze względu na niewłaściwe proporcje społeczne, zawodowe oraz przynależność organizacyjną. W niektórych komisjach członkowie PZPR stanowili aż 90% ich składu, nie doszacowano podoficerów i szeregowych oraz pominięto członków rodzin i przedstawicieli cywilnych. W IV Okręgu Wojskowym dowódcy na przewodniczących komisji obwodowych wyznaczyli swoich zastępców, zaś na sekretarzy – osoby bezpartyjne³². W trybie nadzoru politycznego uchybienia te zostały usunięte, o czym Szef Wydziału I Oddziału III Zarządu I GZP WP³³, ppłk Irena Kalinowska³⁴, powiadomiła według rozdzielnika: gen. Władysława Korczyca, gen. Mariana

wojskowemu. Jedynym wyróżnikiem wskazującym na przynależność do MBP były granatowe otoki na czapkach. W kontekście partyjno-politycznym nadzór nad KBW oraz Wojskami Ochrony Pogranicza na mocy uchwały Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR z 4 II 1952 r. przejął GZP WP. W sferze praktyki uregulowało to zarządzenie ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza z 28 VII 1952 r. – Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), Sztab Generalny WP w Warszawie, 3777/29, Zarządzenie nr 064/52 ministra Radkiewicza, Warszawa, 28 VII 1952 r., 368. W efekcie działający w strukturach KBW aparat partyjno-polityczny realizował wytyczne GZP WP. W czasie kampanii wyborczej do Sejmu PRL I kadencji zarządy polityczne KBW miały swoich przedstawicieli przy dowództwach poszczególnych okręgów wojskowych, którzy koordynowali z WP działania propagandowe w terenie. Powyższe rozwiązanie było pragmatyczne, gdyż w kontekście zarządzania na obszarze okręgu wojskowego pozwalało uniknąć dublowania tych samych zadań. W niniejszym artykule, tam gdzie było to niezbędne ze względów merytorycznych, uwzględniano również wojska KBW.

³⁰ Jerzy Depo, „Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* nr 1 (2012): 10.

³¹ AIPN, Zarząd Polityczny Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Warszawie (dalej: ZP KBW), 635/721, Szef ZP KBW, dot. Wykazu kandydatów do komisji wyborczych, Warszawa, 23 VIII 1952 r., 302.

³² CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o powołaniu obwodowych komisji wyborczych w jednostkach wojskowych, Warszawa, 3 IX 1952 r., 371.

³³ GZP WP dzielił się na zarządy: I – Organizacyjny, II – Propagandy (Agitacji i Propagandy) i III – Kultury i Oświaty; szerzej zob. Tomasz Leszkowicz, „Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji (1956–1980)”, w *Wyzwoleni, ale nie wolni (1945–1989)*, Studia z historii najnowszej, t. 1, red. Aneta Popławska et al. (Warszawa: Wyd. UKSW, 2015), 139–151.

³⁴ Była żoną płk. Stefana Kuhla, byłego szefa Głównego Zarządu Informacji.

Naszkowskiego (szefa GZP WP, kandydata na posła), gen. Leszka Krzemienia (zastępcę szefa GZP WP), płk. Michała Jekiela, ppłk. Bogadenko³⁵, gen. Stanisława Popławskiego i płk. Dimitrija Wozniesieńskiego, zaś płk Adolf Starzec, płk Antoni Alster i płk Werner otrzymali informację do wglądu i zwrotu. Przewodniczący komisji obwodowych w okręgach wojskowych zostali również odpowiednio, bo aż dwukrotnie, przeszkoleni³⁶. Identyczne czynności przeprowadzono w wojskach KBW³⁷.

Poza powołaniem komisji wyborczych ważną rolę w procesie organizacji wyborów w wojsku stanowiło sporządzenie list wyborców, a następnie ich sprawdzanie. W kraju wymienione czynności okazały się najsłabszym ogniwem organizacyjnym wyborów³⁸. W wojsku proces ten również wzbudził wiele zastrzeżeń. Odnotowano przypadki pominięcia w spisach wyborczych osób zarówno wojskowych, jak i cywilnych, zaś reklamacje dotyczyły głównie zniekształcenia nazwisk i imion³⁹. O wiele większym problemem była frekwencja związana ze sprawdzaniem list osób uprawnionych do głosowania. W poszczególnych rodzajach wojsk i jednostkach wyglądało to różnie i zależało od ich specyfiki oraz stosunku kadry dowódczej, w tym zastępców dowódców politycznych do realizacji zadań wyborczych. Na przykład w II OW do 24 września listy sprawdziło od 40 do 55% wyborców, a w Marynarce Wojennej – ok. 50%⁴⁰. Były też oddziały wojskowe, w których przygotowania do wyborów pozostawiały wiele do życzenia. Na przykład „w 6 bb [batalionie budowlanym – przyp. A.Z.] i 9 bol [batalionie obsługi lotnisk – przyp. A.Z.] spisy wyborców – pracowników cywilnych wywieszono na ścianach w lokalu komisji wyborczej [...], w 3 bb spisy sprawdziło 25% wyborców, a w 33 bol – 40% [...], do 26.9 w 11 Samodzielnym Pułku

³⁵ W przypadkach, w których nie podano imienia oznacza to, że go nie ustalono.

³⁶ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.170, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 22.

³⁷ AIPN, ZP KBW, 635/731, Sprawozdanie z odprawy Przewodniczących Obwodowych Komisji Wyborczych Jednostek KBW odbytej w dniu 24 IX 1952 r. w Zarządzie Politycznym KBW, Warszawa, 25 IX 1952 r., 317.

³⁸ W skali kraju listy sprawdziło od 53,3% do 57% wyborców, zaś prawie 416 tys. osób zgłosiło zastrzeżenia do rejestru; Skobelski, „Kto pragnie Polski silnej i szczęśliwej – głosuje na kandydatów Frontu Narodowego». Wybory do Sejmu PRL z 26 października 1952 roku”, *Pamięć i Sprawiedliwość* 28, nr 2 (2016): 457–458; Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 69.

³⁹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2.2/A.531, Notatka nr 2 o pracy politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 396.

⁴⁰ *Ibid.*, Notatka o pracy partyjno-politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą na podstawie meldunków z 24 i 25 IX 1952 r., Warszawa, 27 IX 1952 r., 394.

Czołgów sprawdziło spisy 20% wyborców⁴¹. Ze źródeł archiwalnych wynika, że ogólna frekwencja sprawdzających listy uprawnionych do głosowania wyniosła „od 80–100% wyborców, przy czym w W[ojskach] Lotn[iczych] wahała się w granicach 95–100%, w Mar[ynarce] Woj[ennej] – 90–98%”⁴². Powyższe statystyki nie budzą wątpliwości, gdyż Zygfryd Sznek⁴³ wyraził zgodę na przedłużenie terminu wyłożenia spisów wyborczych dla jednostek wojskowych odbywających ćwiczenia wojskowe⁴⁴. Zatem sprawdzenie części list nastąpiło już po zakończeniu „administracyjnego” raportowania na temat frekwencji.

Identyczny przebieg miało sporządzanie i sprawdzanie list uprawnionych do głosowania w wojskach KBW. Tam również główne decyzje podejmował Zarząd Polityczny KBW, a wcielały je w życie zarządy polityczne struktur niższego szczebla. Ze względu na fakt, że jednostki rozlokowane były po całym kraju (niektóre niezbyt liczne), proces przygotowania list i ich weryfikacji przebiegał znacznie gorzej niż w strukturach WP. Na przykład oficer kontrolujący Ośrodek Szkoleniowy w Szczytnie napisał: „Niektóre listy wyborcze były zestawiane niechlujnie. Na listach znajdowali się ludzie, których dawno w jednostce nie ma, siedzą w więzieniu, otrzymali zaświadczenia. Były wypadki, że jeden i ten sam żołnierz był ujęty na dwóch listach, co powodowało dodatkowe trudności w trakcie głosowania. Szczególnie niechlujnie była zestawiona lista komp. ckm i pododdziałów gospodarczych”⁴⁵. Z kolei w 2 Brygadzie dla pododdziałów wchodzących w skład obwodu K-4 (obejmującego obszar Wysokie Mazowieckie i Ciechanowiec) listy sprawdziło 586 wyborców, co stanowiło 100% stanu osobowego. Jednak sposób przygotowania spisu wyborców obnażył skalę bałaganu administracyjnego i niekompetencję osób odpowiedzialnych za te czynności. Wniesiono bowiem aż 162 reklamacje: 83 pisemne oraz 79 ustnych. W efekcie, jak informował zastępca dowódcy 2 Brygady do spraw politycznych: „z powodu, że listy wyborcze były nieścisłe zostały na nowo przepisane i do dnia 13 X 1952 r. zostały zakończone”⁴⁶.

⁴¹ Ibid., Notatka nr 2 o pracy partyjno-politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 396.

⁴² Ibid., Notatka nr 3 o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą za okres 29 i 30 IX 1952 r., Warszawa, 2 X 1952 r., 400.

⁴³ Zygfryd Sznek w czasie wyborów był członkiem prezydium PKW, członkiem KC PZPR oraz zastępcą Szefa Kancelarii Rady Państwa.

⁴⁴ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o dotychczasowym przebiegu przygotowań wyborów do Sejmu PRL w jednostkach wojskowych, Warszawa, 24 IX 1952 r., 385.

⁴⁵ AIPN, ZP KBW, 635/722, Notatka służbowa z przebiegu wyborów w Ośrodku szkoleniowym Szczytno z 27 X 1952 r., 79.

⁴⁶ Ibid., 635/720, Pismo zastępcy dowódcy 2 Brygady ds. Politycznych do Zarządu Politycznego KBW w Warszawie z 20 X 1952 r., Białystok, 330.

Wojskowi w Komitetach Wyborczych Frontu Narodowego

Do przeprowadzenia wyborów BP KC PZPR 30 sierpnia 1952 r. utworzyło platformę wyborczą pod nazwą Ogólnopolski Komitet Wyborczy Frontu Narodowego (dalej: FN)⁴⁷. Jego przewodniczącym został Pierwszy Obywatel Polski Ludowej – Bolesław Bierut. W propagandzie FN przedstawiano jako reprezentację partii politycznych, organizacji społecznych i grup zawodowych wybranych przez przedstawicieli całego kraju, zaś jego program jako program narodu. Celem Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego FN wraz z jego terenowymi strukturami zbudowanymi na zasadzie hierarchicznej było „poprowadzenie całej pracy wyborczej (typowanie kandydatów do komisji wyborczych, zorganizowanie oddolnego wysuwania kandydatur oraz zgłoszenie listy kandydatów przez partie i organizacje, prowadzenie akcji wyborczej)”. W rzeczywistości ta platforma wyborcza była atrapą i narzędziem, które realizowało politykę PZPR na wszystkich poziomach administracyjnych.

Tworząc Komitety Wyborcze FN⁴⁸, postanowiono, aby w ich strukturach obecni byli reprezentanci WP. Na szczeblu centralnym, tj. w Prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego FN zasiadali: minister obrony narodowej marsz. Rokossowski oraz wiceminister obrony narodowej gen. bryg. Naszkowski, który był odpowiedzialny za przeprowadzenie kampanii wyborczej w wojsku⁴⁹. Zadbano także, aby władze poszczególnych okręgów wojskowych oddelegowały po jednym wysokiej rangi przedstawicieli do Wojewódzkich Komitetów Wyborczych FN⁵⁰. Wyjątkiem były Lublin, Gdańsk, Łódź i Warszawa, gdzie przydzielono po dwóch oficerów⁵¹. Należy zaznaczyć, że w skład Komitetów Wyborczych FN (różnego szczebla) weszli także inni wojskowi, ale publicznie i w propagandzie reprezentowali oni

⁴⁷ Decyzję o powołaniu tej instytucji wyborczej podjęło ściśle kierownictwo PZPR, to jest Sekretariat Biura Politycznego (dalej: SBP) KC PZPR i Sekretariat Biura Organizacyjnego (dalej: SBO) KC PZPR. Szerzej zob. Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 73–112.

⁴⁸ Wraz z rozwojem kampanii wyborczej w przestrzeni publicznej w nazwie komitetów zaczęto pomijać słowo „wyborczy”, sugerując, że jest ona elementem działania FN. 31 X 1952 r., a więc po wyborach do sejmu, Plenum Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego FN podjęło uchwałę, na mocy której zalecono, aby istniejące Komitety Wyborcze FN kontynuowały działalność, ale już jako Komitety FN – szerzej zob. Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 86–87.

⁴⁹ „Przedstawiciele całego kraju wybrali Ogólnopolski Komitet Wyborczy Frontu Narodowego. Przewodniczącym Komitetu został obrany towarzysz Bolesław Bierut”, *Trybuna Ludu*, wrzesień 1, 1952, 1.

⁵⁰ Decyzje o składzie Wojewódzkich Komitetów FN podejmowały komitety wojewódzkie PZPR, natomiast zatwierdzał je KC PZPR.

⁵¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Spis delegatów wojskowych do Wojewódzkich Komitetów Frontu Narodowego, Warszawa, 5 IX 1952 r., 375 i 376.

nie wojsko, lecz duchowieństwo. Chodzi bowiem o kapelanów wojskowych skupionych w Głównej Komisji Księży (dalej: GKK) działającej przy Związku Bojowników o Wolność i Demokrację⁵². W tym czasie wiceprzewodniczącym GKK był ks. płk Roman Szemraj p.o. Głównego Dziekana WP. Duchowni w mundurach realizowali głównie zadania o charakterze propagandowym, tj. przemawiali na zebraniach, udzielali wywiadów w radiu i w prasie, a także mieli akcentować tematykę wyborów w homiliach. Kwestie te regulowały wytyczne GKK⁵³, co nie oznacza, że duchowni pozbawieni zostali nadzoru wojskowego. Kapelani wojskowi, których w 1952 r. było 30 (etatów zaś 51) po linii personalnej podlegali Departamentowi Kadr, w którym za sprawy duchownych odpowiadał wydzielony pracownik. W 1952 r. był nim ppłk Dziubiński⁵⁴. Miał on bezpośredni kontakt z GZP WP i osobiście składał raporty szefowi GZP WP. Zawierały one nie tylko kwestie natury personalnej, ale również opinie na temat postaw duchownych wobec systemu politycznego oraz ich stosunku do wyborów do Sejmu PRL⁵⁵.

Proces tworzenia Komitetów Wyborczych FN na szczeblu wojewódzkim i okręgowym przebiegał sprawnie, co było przejawem rozbudowanych struktur partyjnych (PZPR). Zgoła odmiennie kształtował się w małych miasteczkach, gminach, a przede wszystkim gromadach, gdzie mieszkańcy nie wykazali właściwego entuzjazmu do tworzenia lokalnych Komitetów Wyborczych FN, które miały powstać do 20 września 1952 r.⁵⁶ Na przykład w gminie Obryste na 60 zaproszonych osób przybyło 21, a w trzech innych miejscach zaplanowane na 9

⁵² GKK przy ZBoWiD utworzona została 28 II 1950 r.; Jan Żaryn, „Księża patrioci” – geneza powstania formacji duchownych katolickich”, *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały* 1 (1995): 147. Likwidacja GKK nastąpiła na mocy jej uchwały z 12 VII 1955 r., a jej członków włączono w struktury nowej organizacji pod nazwą Komisja Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich działającej przy Ogólnopolskim Komitecie FN – Jacek Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956* (Warszawa – Katowice: Wyd. IPN, 2009), 102.

⁵³ AAN, Główna Komisja Księży przy ZBoWiD, 16, Wytyczne dla działalności OKK wobec zadań Komitetów Frontu Narodowego, b.m., b.d., 94.

⁵⁴ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka specjalna o sytuacji na odcinku kleru w wojsku, b.m, 8 IX 1952 r., 381 i 382.

⁵⁵ Na przykład jedna z opinii na temat wygłaszanych homilii brzmiała: „Jeśli kazania takich księży jak kpt. [Tadeusz] Janczak, mjr [Piotr] Guzowski, mjr [Wiktoria] Kłosowicz, mają wiele akcentów patriotycznych, to kazania księży mjr. Pnacza, mjr. [Piotra] Kuleja i kilku innych można scharakteryzować jako nie przynoszące szkody” – *ibid.*, Notatka specjalna o sytuacji na odcinku kleru w wojsku, b.m., 8 IX 1952 r., 381 i 382.

⁵⁶ Szczególnie opieszale proces ten przebiegał w gromadach, które zaliczono do tzw. „białych plam”. Nazwa ta w żargonie partyjnym i UB odnosiła się do gromad, w których nie było POP PZPR. W okresie wyborczym POP istniały w 22059 gromadach (tj. 54%), zaś w 2606 gromadach (6,5%) nie było żadnej organizacji – szerzej zob. Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 101–102.

września zebrania w ogóle się nie odbyły⁵⁷. Winą za taki stan rzeczy obarczono lokalne struktury partyjne, które w sposób niedostateczny bądź niewłaściwy je przygotowały. Była to jednak tylko część prawdy, gdyż niska frekwencja odzwierciedlała stosunek społeczeństwa do wyborów. Z inspiracji KC PZPR do gromad, jak to określił Zenon Nowak (członek Sekretariatu BP KC PZPR oraz członek Sekretariatu Biura Organizacyjnego KC PZPR), skierowano „potężną armię blisko 20 tys. aktywistów”, których zadaniem była pomoc w tworzeniu i pracy Komitetów FN⁵⁸. W jej szeregach po raz pierwszy w kampanii wyborczej na dużą skalę wykorzystano oficerów WP. Na przykład Zarząd Polityczny Instytucji Centralnych MON (dalej: ZP IC MON) wydelegował do gromad województwa warszawskiego 771 oficerów⁵⁹. Do powiatu kierowano przeciętnie po 40 osób, do niektórych zaś, jak Grójec, Sokołów Podlaski czy Siedlce wysłano ponad 50 oficerów. Przed wyjazdem Wydział Propagandy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Warszawie udzielił im odpowiedniego instruktażu. W zbiorach archiwalnych zachowało się kilkanaście relacji z pobytu oficerów WP w gromadach. W przeciwieństwie do materiałów PZPR czy Urzędu Bezpieczeństwa (dalej: UB) zawierają one kompleksowy i szczegółowy opis zebrań założycielskich lokalnych Komitetów FN, stąd warto przybliżyć ich przebieg. W gromadzie Dudy Stare w gminie Radziejowice w powiecie Grodzisk Mazowiecki obowiązek utworzenia komitetu FN przypadł kpt. Lewandowskiemu. Kiedy przybył na miejsce, okazało się, że gmina zwołała zebranie na godz. 14.00, a mieszkańców powiadomiono, że odbędzie się o 10.00. Oficer starał się wykonać zadanie („rozkaz”) i usilnie przekonywał sołtysa, mimo jego oporów i apatii, aby zebranie odbyło się zgodnie z planem. Ten wyraził sprzeciw, podając m.in. argument, że w Radziejowicach o 16.00 odbędzie się gminna zabawa taneczna. W końcu wódarz gromady powiadomił mieszkańców, ale nie wszystkich, że zebranie odbędzie się w miejscowej szkole o godz. 14.00. Przybyło 18 osób, przedstawiono program FN, a miejscowa nauczycielka odczytała przemówienie Bieruta. Oficer odnotował, że „w trakcie czytania [przemówienia Bieruta – przyp. A.Z.] zebrani uśmiechali się ironicznie i szeptali do siebie”⁶⁰. Z kolei w dyskusji mówili, „że w referatach to się ładnie pisze i agituje”, krytykowano braki w zaopatrzeniu, politykę cenową, kontrakcję

⁵⁷ AAN, KC PZPR, 237/VII-2227, Notatka informacyjna do KC PZPR o przebiegu zebrań wyborczych: obwodowych, gromadzkich i zakładowych Komitetów Frontu Narodowego, Warszawa, 17 IX 1952 r., 75.

⁵⁸ Zenon Nowak, „Umocnić organizacyjnie i politycznie zwycięstwo wyborcze Frontu Narodowego”, *Nowe Drogi* 11 (1952): 63.

⁵⁹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.518, Sprawozdanie z akcji wyjazdów do gromad oficerów Instytucji Centralnych z referatami przedwyborczymi w dniu 14 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 319.

⁶⁰ Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 104.

itp., sprowadzając to do stwierdzenia: „państwo dużo żąda, ale mało daje [...]. Jeżeli państwo da nam węgiel, to i my też damy państwu więcej”. Nie oszczędzono również kpt. Lewandowskiego, mówiąc: „obecni oficerowie to nie tacy jak przed wojną”. Jednak przysłowiowym gwoździem programu był wybór Gromadzkiego Komitetu Wyborczego FN. Na ten temat oficer WP napisał: „gdy zaczęto proponować kandydatów do Gromadzkiego Komitetu Wyborczego Frontu Narodowego, to jeden za drugim opuszczali zebranie, tłumacząc, że nie będą mieli czasu zaprzętać sobie głowy różnymi komitetami. W rezultacie komitetu nie wybrano, gdyż sołtys uchylał się i mówił, że to załatwią w późniejszym okresie i we własnym zakresie. Biorąc pod uwagę powyższe [napisał dalej w notatce oficer – przyp. A.Z.], uważam, że pomimo tego, że chłopci gromady Dudy Stare są zacofani, egoiści itp., to przede wszystkim winę ponosi gmina, która wykazała w tym kierunku całkowity brak organizacji”⁶¹.

Podobne spostrzeżenia z zebrań w gromadach Czekaj i Długowizna z tej samej gminy poczynił por. Sawicki. W sprawozdaniu napisał m.in.: „obie gromady, w których polecono mi zorganizować Komitet FN liczą po 30 dorosłych mieszkańców każda. Na zebranie przyszło z gromady Czekaj 2 osoby i z gromady Długowizna 6 osób. Obecni na zebraniu nie wykazali żadnego zainteresowania programem wyborczym, ani też przemówieniem tow. Bieruta”⁶². Tam również mimo małej liczby osób odbyła się ciekawa dyskusja. Początkowo, ci nieliczni reprezentanci gromady nie chcieli wybierać Komitetu FN, ale później zmienili zdanie. Zdecydowały o tym następujące argumenty: „znów trzeba będzie furmanki wysyłać po prelegentów do gminy i znów trzeba będzie zwoływać zebranie, więc lepiej od razu to załatwić”. Podobną postawę przyjął również delegowany oficer, którego wszelkie wyjaśnienia i odpowiedzi na krytykę zebrani komentowali krótko: „Wam tak kazano mówić, to Wy mówicie, a my wiemy swoje”. Mimo tych różnic wszyscy byli zgodni w kwestii zasadniczej, czego przejawem, mimo niskiej frekwencji, było powołanie Komitetu FN.

Ze względu na stan zachowania źródeł archiwalnych, a także zawartych w nich informacji, trudno ustalić liczbę wszystkich oficerów w skali całego kraju, których wydelegowano do (akcji) tworzenia Gromadzkich Komitetów Wyborczych FN⁶³. Niestety brak statystyk nie pozwala również

⁶¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.613, Sprawozdanie, b.m, b.d., 172. Osoba czytająca ten dokument w trybie nadzoru (prawdopodobnie), poczyniła ołówkiem następującą adnotację: „Czy jest celowe, by oficer w mundurze «cisnął» w takiej wsi sołtysa i innych, by szli na zebranie i by wybierali Komitet?” Autor tej uwagi, zapewne po „ideologicznej refleksji” dwukrotnie ją przekreślił.

⁶² Ibid., 174.

⁶³ W materiałach proweniencji cywilnej informacje te podawano sporadycznie i wybiórczo, z kolei w aktach GZP WP znajdują się kompletne dane dotyczące tylko województwa

odpowiedzieć na pytanie: ile komitetów wyborczych FN udało się powołać do życia dzięki zaangażowaniu oficerów WP⁶⁴. Przykład województwa warszawskiego sugeruje, że władze PZPR, zlecając to zadanie wojskowym starały się wykorzystać drzemiący w społeczności wiejskiej szacunek do aurytetytu wojska i munduru oficerskiego.

Udział wojska w propagandzie wyborczej

Ogólnopolski Komitet Wyborczy FN nie posiadał żadnych kompetencji decyzyjnych w zakresie programowania propagandy i agitacji wyborczej, ani też własnych narzędzi do ich realizacji⁶⁵. Ideologiczny, polityczny oraz organizacyjny nadzór nad nim sprawował KC PZPR, zaś terenowe Komitety FN były instytucjonalnym wykonawcą zadań zleconych przez struktury PZPR odpowiedniego szczebla⁶⁶. Identyfikacyjny schemat dotyczył szkolenia aktywu wyborczego i propagandowo-agitacyjnego na wszystkich poziomach, tj. centralnym, wojewódzkim i powiatowym. Najważniejszą rolę pełnił Wydział Propagandy KC PZPR, którego wytyczne trafiały do analogicznych struktur tej partii niższego szczebla oraz wszystkich organizacji i instytucji ogólnopolskich, które w swoich strukturach miały wydziały lub sekcje odpowiedzialne za propagandę. Opierając się na wytycznych KC PZPR, opracowały własne plany przedsięwzięć propagandowych, w których formy i metody dostosowano do specyfiki środowiska, w którym działały. W wojsku uczynił to GZP WP w dokumencie pt. „Wytyczne w sprawie przygotowań do kampanii wyborczej w wojsku”. Dokument ten, podpisany przez gen. Naszkowskiego, 20 sierpnia 1952 r. przesłany został do podległych mu instancji wojskowych⁶⁷. Główny akcent położono w nim na szeroką pracę polityczną wokół haseł FN. Należało popularyzować program wyborczy, sylwetki kandydatów z danego terenu oraz „maksymalnie pobudzić aktywność

warszawskiego. W inwentarzu archiwalnym Śląskiego Okręgu Wojskowego przy opisie sygnatur nie ma żadnych odniesień do wyborów do Sejmu PRL z 1952 r.

⁶⁴ Ogółem w kraju utworzono 60 999 komitetów FN, które liczyły 457 598 członków; Nowak, „Umocnić”, 59.

⁶⁵ Na temat propagandy zob. Jacek Wojsław, „Kampania propagandowa towarzysząca wyborom do Sejmu z 26 października 1952 roku”, *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 9 (2010): 133–153; także Mariusz Mazur, „Strategie perswazyjne w wyborach do Sejmu w latach 1947, 1952, 1957. Model porównawczy”, w *Wybory i referenda w PRL*, 489–507.

⁶⁶ Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 141–145.

⁶⁷ Naszkowski był członkiem komisji, która opracowywała program FN. Po wyborach Naszkowskiego (otrzymał mandat poselski), a na stanowisku szefa GZP WP zastąpił go wybrany na posła gen. dyw. Witaszewski.

polityczną wyborców w kampanii politycznej i w dniu wyborów”⁶⁸. Wydziały polityczne i zastępcy dowódców do spraw politycznych w strukturach terytorialnych WP zobligowani zostali do utrzymywania ścisłych kontaktów z Komitetami Wyborczymi FN oraz wzmocnienia akcji łączności ze wsią. Zalecono także, aby w obwodach głosowania jednostek wojskowych utworzyć na ogólnych zasadach Komitety Wyborcze FN, w których zasiadać mieli członkowie rodzin wojskowych⁶⁹. Szczególny nacisk położono na przygotowanie aktywu na wszystkich szczeblach. W tym zakresie powielono schemat i kalendarz szkoleń organizowanych przez PZPR, z tym że strukturę terytorialną PZPR zastąpiono wojskową⁷⁰. Zgodnie z przyjętymi ustaleniami najpierw odbyły się kursy na szczeblu centralnym dla lektorów okręgów wojskowych oraz równorzędnych korpusów i brygad, a następnie po kolei na niższych szczeblach⁷¹. Najszybciej, bo od 20 do 30 sierpnia zorganizowano pięciodniowe zajęcia dla aparatu centralnego i okręgowego. Do 3 września przeprowadzono trzydniowe szkolenia w dywizjach i szkołach oficerskich dla sekretarzy POP, zastępców dowódców kompanii oraz czołowych aktywistów spoza aparatu politycznego. Później, tj. do 15 września, przeszkolono grupy aktywu wyborczego i sekretarzy POP na szczeblu pułków i równorzędnych. Przeprowadzono też jednodniowe kursy dla agitatorów⁷². Podobne działania podjął Zarząd Polityczny KBW oraz Zarząd Polityczno-Wychowawczy Komendy Głównej Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”.

Jednym z najważniejszych instrumentów czy narzędzi propagandowych w kampanii wyborczej była tzw. agitacja domowa. Zgodnie z instrukcją KC PZPR, każdemu agitatorowi, względnie grupie z reguły 2–3 osobowej należało przydzielić „określony odcinek pracy – kilka domów, blok mieszkalny, średnio 10–15 rodzin – na których agitator działa w czasie całej kampanii wyborczej”⁷³. Głównym jego celem, zgodnie z ustaleniami Sekretariatu

⁶⁸ AAN, Komenda Główna Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (dalej: KG PO „SP”), 687, Wytyczne w sprawie przygotowań do kampanii wyborczej w wojsku, Warszawa, 20 VIII 1952 r., 116 (identyczny dokument znajduje się w CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.73).

⁶⁹ AAN, KG PO „SP”, 687, Wytyczne w sprawie przygotowań do kampanii wyborczej w wojsku, Warszawa, 20 VIII 1952 r., 116.

⁷⁰ Już od 10 VI 1952 r. przy KC PZPR rozpoczął się sześciodniowy kurs przeznaczony dla kierowników wydziałów propagandy z komitetów wojewódzkich, powiatowych, miejskich i dzielnicowych partii, a także członków aparatu politycznego WP, MBP i ZMP; Skobelski, „Kto pragnie”, 462.

⁷¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o dotychczasowym przebiegu przygotowań wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP, Warszawa, 24 IX 1952 r., 385.

⁷² Ibid.

⁷³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 1527, Instrukcja KC PZPR w sprawie zadań organizacji partyjnych w kampanii wyborczej (wyłącznie do użytku organizacji partyjnych), Warszawa, 1 IX 1952 r., 10.

Biura Organizacyjnego KC PZPR, było przygotowanie powierzonych mu osób do głosowania oraz dopilnowanie, aby w dniu wyborów o wyznaczonej porze oddali swoje głosy⁷⁴. Do ich obowiązków należało również organizowanie sprawdzania spisów wyborców, spotkań i zebrań z wyborcami, rozprowadzanie literatury wyborczej, rozwieszanie ulotek, ogłoszeń, plakatów⁷⁵, a także malowanie hasel wyborczych na budynkach mieszkalnych, płotach, murach, parkanach itd. W całym kraju dla realizacji tych zadań zmobilizowano od 800 tys. do 1,1 mln agitatorów. Ta rozbieżność w statystykach wynika z dowolnej interpretacji pojęcia „agitator”. W niektórych dokumentach (sprawozdaniach) zaliczano do nich również prelegentów i aktywistów FN⁷⁶. Identyczny problem pojawia się w przypadku źródeł proveniencji wojskowej. Na przykład w „Sprawozdaniu z pracy grupy agitatorów w agitacji przedwyborczej w powiecie Ostrów Mazowiecki w dniach 18 i 19.10.1952 r.” napisano, że wzięło udział 126 agitatorów, w tym 83 oficerów i 43 studentów Akademii Medycznej⁷⁷. Wymienieni oficerowie wygłosili referaty na zebraniach gromadzkich, czyli byli referentami. Niestety nie da się ustalić, czy w tej grupie byli agitatorzy *sensu stricto*, a więc osoby odpowiadające wytycznym instrukcji KC PZPR. W niniejszym tekście starano się oddzielić agitatorów od referentów. Mimo że rola tych ostatnich w zakresie agitacji była podobna, to jednak wykonywali oni odmienne zadania.

W WP grupy agitatorów w liczbie od 10 do 12 żołnierzy tworzono na szczeblu kompanii. Kierowali nimi wybrani dowódcy przy pomocy swego zastępcy do spraw politycznych przy współudziale organizacji partyjnej i ZMP⁷⁸. Według materiałów GZP WP ogółem w kampanii wyborczej wzięło udział 4674 agitatorów wojskowych, z tego 1446 pracowało na terenie bloków mieszkalnych i instytucji centralnych MON⁷⁹. Przeprowadzili oni 18 778 indywidualnych rozmów, 555 zebrań grupowych oraz 90 ogół-

⁷⁴ AAN, KC PZPR, 237/V/104, Notatka dla sekretarzy K[omitetów] W[ojewódzkich] w sprawie planu akcji wyborczej, Warszawa, 10 X 1952 r., 31 i 33.

⁷⁵ W kraju wydano ogółem 76 broszur i książek o łącznym nakładzie ponad 11 mln egzemplarzy, a także 15 640 837 plakatów, plakacików, afiszy, składanek, sloganów itp.; AAN, Biuro Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego Frontu Narodowego, 8, tabela nr 2, Wykaz plakatów, afiszy, składanek i sloganów, b.m., b.d., 128.

⁷⁶ Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 159–161.

⁷⁷ CAW-WBH, Zespół Zarząd Polityczny Instytucji Centralnych MON (dalej: ZP IC MON), IV.502.3.174, Sprawozdanie z pracy grupy agitatorów w agitacji przedwyborczej w powiecie Ostrów Mazowiecka w dniach 18 i 19.10.1952 r., b.m., b.d., 39.

⁷⁸ AAN, KG PO „SP”, 687, Wytyczne w sprawie przygotowań kampanii wyborczej w wojsku, Warszawa, 20 VIII 1952 r., 94.

⁷⁹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.361, Meldunek polityczny o pracy partyjno-politycznej Zarządu Politycznego Instytucji Centralnych MON za okres od 1 VII do 31 X 1952 r., b.m., b.d., 63.

nych. Agitatorzy w wojsku wykonywali zatem podobne czynności, jak ich cywilni koledzy i podlegali tym samym regułom doboru oraz szkolenia. Zorganizowano dla nich 175 zajęć seminaryjnych, wydano pięć specjalnych numerów *Notatnika Agitatora Sił Zbrojnych*. Agitatorzy rozprowadzili 48 tytułów broszur i książek o łącznym nakładzie 100 tys. egzemplarzy, 51 różnych plakatów, haseł, ulotek itp. w nakładzie 600 tys. egzemplarzy⁸⁰. Zadbano również o właściwe proporcje przynależności organizacyjnej agitatorów. Spośród 1446 agitatorów obsługujących instytucje centralne MON do PZPR należało 985, do ZMP – 216, do związków zawodowych – 181, a 84 kobiety były członkiniami Ligi Kobiet⁸¹. Należy zaznaczyć, że w obwodach wojskowych, w których znajdowała się znikoma ilość cywilów, część zadań przypisanych agitatorom przejął wojskowy aparat partyjno-polityczny. Było to rozwiązanie praktyczne i wynikało ze specyfiki funkcjonowania struktur wojskowych (skoszarowany styl życia, regulaminy itp.). Zorganizowanie zebrania plutonu czy kompanii przez dowódców pozwalało skuteczniej indoktrynować wszystkich żołnierzy w kontekście tematyki wyborczej⁸². Poza tym prowadzona w ten sposób propaganda i agitacja nie dezorganizowały wykonywania bieżących zadań wynikających ze służby wojskowej. Ten model stosowały również jednostki wojskowe KBW. Na przykład w 7 Pułku KBW na trzydniowym kursie przeszkolono sekretarzy POP, zastępców dowódców kompanii oraz lektorów. Z kolei dla aktywu ZMP, członków egzekutyw POP i 76 agitatorów zorganizowano zajęcia jednodniowe. Ogółem przeszkolono 350 osób⁸³. Ponadto przeprowadzone zostały zajęcia ze wszystkimi grupami oficerów na temat ordynacji wyborczej i platformy wyborczej FN. W wojskach KBW, podobnie jak i w WP, dla agitatorów wydawano specjalne pismo. Był to *Notatnik Agitatora KBW*. Do jego redakcji przesyłano także nazwiska wyróżniających się agitatorów, którzy po zakończeniu kampanii wyborczej otrzymali dyplomy honorowe⁸⁴.

Działalność agitatorów w mundurach, w przeciwieństwie do ich odpowiedników w cywilu, była raczej monotonna. O ile w źródłach archiwalnych znajduje się wiele informacji na temat pracy agitatorów cywilnych

⁸⁰ Ibid., IV.502.2/A.73, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 22.

⁸¹ Ibid., IV.502.2/A.361, Meldunek polityczny o pracy partyjno-politycznej Zarządu Politycznego Instytucji Centralnych MON za okres od 1 VII do 31 X 1952 r., b.m., b.d., 63.

⁸² W okresie od 10 do 17 IX 1952 r. w większości jednostek odbyły się zebrania żołnierskie poświęcone omówieniu programu FN; *ibid.*, IV.502.2/A.531, Notatka o dotychczasowym przebiegu wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP, Warszawa, 24 IX 1952 r., 388.

⁸³ AIPN, ZP KBW, 635/720, Sprawozdanie z przebiegu pierwszego etapu kampanii wyborczej w 7 Pułku KBW, Kielce, 17 IX 1952 r., 292–294.

⁸⁴ Szerzej zob. *ibid.*, 635/722.

i płynących z niej zagrożeń (pobicia, wyzwiska, obrzucanie kamieniami, kartoflami, niewypuszczanie do mieszkań, zbieranie skarg ludności czy denuncjacji wrogich zachowań wyborców), o tyle o agitatorach wojskowych, w tym KBW, pojawiają się tylko wzmianki i mają one charakter bardzo ogólny. Na przykład – „w garnizonie Modlin, ob. Palińska, żona oficera, nie wpuściła agitatora, gasząc w mieszkaniu i zapalając światło po jego odejściu”⁸⁵. Informacje na temat takich zachowań oraz oblicza ideowo-politycznego agitatorów i agitowanych wyborców trafiały do zarządów politycznych, a dalej w postaci zbiorczych opracowań do Zarządu Politycznego KBW i GZP WP. W cywilu takie przypadki były rejestrowane przez kierowników grup agitacyjnych i przekazywane do komitetów PZPR, Milicji Obywatelskiej (dalej: MO) i UB.

Zgodnie z zaleceniami KC PZPR w czasie kampanii wyborczej we wszystkich gromadach, a także zakładach pracy, należało przeprowadzić zebrania⁸⁶, których celem miało być „pogłębienie świadomości szerokich mas chłopskich i pogłębienie więzi narodu z Wojskiem Ludowym”⁸⁷. Ze względu na dużą liczbę gromad oraz kwestie organizacyjne spotkania te we wszystkich województwach zorganizowano w dwóch turach: 11 i 12 października oraz 18 i 19 października. Komitety wojewódzkie PZPR przygotowały odpowiednie plany, tzn. ilu prelegentów, w jakim terminie oraz jakimi środkami transportu uda się do poszczególnych gromad. Na terenie województwa warszawskiego znajdowało się 6296 gromad, z których 1582 gromady objęto akcją referatową w dniach 11 i 12 października⁸⁸. W pozostałych, zgodnie z programem, zebrania zorganizowano w drugiej turze. Dla obsługi zebrań mających się odbyć w pierwszym terminie wydelegowanych zostało 1527 oficerów WP i 1030 cywilów, w tym 930 studentów i 100 aktywistów Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (dalej: ZSL), którym towarzyszyli pracownicy Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PZPR. Wymieniona grupa została wzmocniona przez działaczy z poszczególnych komitetów powiatowych PZPR w „sile 652 aktywistów”. W sumie „do pogłębienia świadomości chłopów” wysłano co najmniej 3309 prelegentów i aktywistów.

⁸⁵ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka nr 2 o pracy politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 396.

⁸⁶ Wytyczne w tym zakresie zaakceptował SBP KC PZPR – AAN, KC PZPR, 237/V-103, Notatka w sprawie przygotowań do kampanii wyborczej, Warszawa, 26 VII 1952 r., 5. Uszczegółowił je: *ibid.*, 237/V/104, List do I Sekretarza KW PZPR w sprawie zebrań zawierający wytyczne SBO, Warszawa, 3 X 1952 r., 12.

⁸⁷ *Ibid.*, 237/VII-2227, Notatka o przebiegu przygotowań do zebrań ogólnogromadzkich w dniach 11, 12 i 18, 19 br., Warszawa, b.d., 101.

⁸⁸ *Ibid.*, 103.

Zgodnie z zaleceniami KC PZPR oficerowie WP zostali poinstruowani najpierw w jednostkach wojskowych, a następnie w komitetach wojewódzkich PZPR⁸⁹. W województwie warszawskim 10 października 24 oficerów, jako swego rodzaju forpoczta, udało się do poszczególnych powiatów, aby pomóc w przygotowaniu zebrań i dopilnować „należytego rozstawienia aktywu”. Kwestie organizacyjne dotyczyły również instruktarzu merytorycznego. Dla studentów 10 października zorganizował go Wojewódzki Komitet Wyborczy FN, zaś aktyw ZSL przeszkolono w oparciu o broszurę KC PZPR „Wytyczne do przemówień przedstawicieli Frontu Narodowego”. Z kolei dla wojskowych takim kompendium wiedzy wyborczej była broszura wydana przez MON.

Zgodnie z grafikami dla obsługi zebrań w województwie warszawskim 11 października o godzinie 7.00 autobusami z placu na Rozdrożu wyjechało 1195 prelegentów, pozostali zaś do miejsc przeznaczenia udali się pociągami. Organizatorzy zadbali też o scenariusz zebrań. Odbywały się one według następującego schematu. Do prezydium zebrania oprócz członków Gromadzkiego Komitetu Wyborczego FN wchodził oficer WP (lub KBW), aktywista student lub przedstawiciel komitetu powiatowego PZPR. Spotkanie rozpoczynał aktywista wojewódzki względnie powiatowy. Omawiał on program FN, przedstawiał sylwetki kandydatów na posłów z okręgu oraz zadania gromady w przededniu i w dniu wyborów w oparciu o broszurę KC PZPR. Następnie referat wygłaszał reprezentant WP. Kolejnym punktem była dyskusja, a następnie, i to był najważniejszy cel wszystkich spotkań, odczytywano wcześniej przygotowaną uchwałę informującą o tym, że wyborcy będą 26 października głosować na listę FN⁹⁰. Po jej przyjęciu odbywała się część artystyczna, występy młodzieży szkolnej, zespołów muzycznych (orkiestr wojskowych), teatralnych, projekcje filmów itp. Te atrakcje kulturalne były swego rodzaju magnesem, który przyciągał spragnionych kontaktu z kulturą ludzi ze wsi. Były też skutecznym sposobem na zwiększenie frekwencji na zebraniach i akademiach.

Według identycznego scenariusza przeprowadzono akcję wygłaszania referatów w gromadach 18 i 19 października. W pierwszej turze, tj. 11 i 12 października 1952 r., wojskowi prelegenci obsłużyli we wszystkich województwach ok. 20 900 zebrań gromadzkich. Do pozostałych gromad, w ilości ok. 20 tys. wojskowi udali się 18 i 19 października⁹¹. Ogółem w ca-

⁸⁹ Opis zebrania na podstawie notatki: *ibid.*, 101 i 102.

⁹⁰ Przykładowa uchwała: „My chłopci Gromady Władysławów zebrani w dniu 12.10.1952 r. w rocznicę historycznej bitwy pod Lenino, wyrażając swą niezłomną wolę walki o pokój i plan 6-letni – przyrzekamy nie szczędzić sił dla wzmocnienia siły obronnej naszego kraju, dlatego nie zabraknie nas w szeregach tych, którzy oddadzą swój głos na kandydatów Frontu Narodowego” – AIPN, ZP KBW, 635/720, Uchwała, Władysławów, 12 X 1952 r., 42.

⁹¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.170, Notatka o przebiegu akcji referatów w gromadach wiejskich w dniach 11 i 12 X 1952 r., Warszawa, 21 X 1952 r., 8.

łej akcji „referatowej” wzięło udział prawie 20 tys. prelegentów w mundurach⁹². Powyższe statystyki sporządzone przez GZP WP uwzględniają również prelegentów rekrutujących się w wojsk KBW⁹³. Ze źródeł archiwalnych KBW wynika, że 11 i 12 października w ramach akcji propagandowej udział wzięło 872 oficerów i podoficerów KBW, którzy obsłużyli 1382 gromady⁹⁴. Z kolei 18 i 19 października 1018 referentów KBW wystąpiło z odczytami w 1225 gromadach⁹⁵.

Ze względu na absencję mieszkańców lub problemy organizacyjne nie wszystkie zebrania odbyły się w zaplanowanym terminie. W zależności od województwa ta liczba wahała się w przedziale od kilku do kilkudziesięciu. Na przykład w województwie rzeszowskim 11 października na zaplanowanych 340 zebrań odbyło się 317, zaś dzień później na 552 zorganizowano 517⁹⁶. Reprezentatywnym przykładem dla zebrań, które nie doszły do skutku jest miejscowość Rybnica w pow. jeleniogórskim. Kiedy ekipa przybyła 18 października na zaplanowane zebranie – nikogo nie zastano. Miejscowi nie wiedzieli, kto jest przewodniczącym Gromadzkiego Komitetu Wyborczego FN, nie potrafiono wskazać członków tego komitetu, „a sekretarz POP upił się i schował przed przybyłymi, żaden z mieszkańców nie wiedział o mającym odbyć się zebraniu”⁹⁷. W efekcie ekipa agitacyjna w składzie: przedstawiciel wojska (KBW), komitetu wojewódzkiego PZPR, komitetu powiatowego PZPR i Powiatowego Komitetu Wyborczego FN „udała się osobiście do mieszkańców gromady i w czasie rozmów z nimi agitowali przybycie na zebranie. O godzinie 18.00 ksiądz urządził ponadplanowe nabożeństwo”⁹⁸,

⁹² Ibid., Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL, 22.

⁹³ Taką hipotezę potwierdza porównanie ilości gromad z liczbą prelegentów. W źródłach archiwalnych dla roku 1952 podawane są różne statystyki dotyczące ilości gromad: 40 283; 40 029; 39 512; Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 101.

⁹⁴ AIPN, ZP KBW, 635/721, Sprawozdanie z akcji wygłaszania referatów w gromadach w dniach 11 i 12 X 1952 r., Warszawa, 19 X 1952 r., 362.

⁹⁵ Ibid., Cyfrowe zestawienie ilości gromad obsłużonych przez aktyw naszych jednostek w dniach 18 i 19 X 1952 r., b.m., b.d., 371.

⁹⁶ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Meldunki zarządów politycznych o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą /z 14 X 1952 r./, Warszawa, 454.

⁹⁷ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo Zastępcy Dowódcy 11 Pułku KBW ds. Politycznych do Szefa ZP KBW, Jelenia Góra, 21 X 1952 r., 61.

⁹⁸ Jedną z form oporu stosowaną przez duchowieństwo parafialne (tzw. „kler dołowy”) w celu zakłócenia komunistycznego scenariusza wyborów było wykorzystywanie uroczystości religijnych, które można określić mianem nadzwyczajnych, tj. takich, które normalnie w tym czasie nie były organizowane: procesje, odpusty, rekolekcje, misje, święcenia kaplic i innych miejsc kultu czy pamięci, dodatkowych nabożeństw z różnych okazji itp. Działania te stały w sprzeczności z polityką władz komunistycznych, według których wszystko miało być podporządkowane wyborom. Społeczeństwa nie należało rozpraszać i angażować do innych czynności.

na które poszła większość mieszkańców, a na zebranie przybyło na 120 gospodarstw około 10 kobiet i 5 mężczyzn oraz 50 młodzieży zwabionej orkiestrą naszego oddziału. Ten stan rzeczy istniał do 19.30 i po uzgodnieniu z sekretarzem zebranie odłożono na dzień 21.10.1952 r.⁹⁹. W tym miejscu należy wskazać różnicę w ocenie takich sytuacji przez prelegentów WP i KBW. Otóż w sprawozdawczości zarządów politycznych WP winą za nieodbycie zebrań z reguły obarczano lokalne lub powiatowe władze partyjne, sołtysów, rzadziej sięgano do sloganów ideologicznych. Z kolei w identycznych dokumentach zarządów politycznych KBW oprócz wyżej wymienionych zarzutów akcentowano działalność wroga klasowego, kułactwa, kleru, a także lokalnej społeczności, której zarzucono brak uświadomienia politycznego. Retoryka sprawozdawczości KBW była bardzo zbliżona do tej, którą stosowały urzędy bezpieczeństwa publicznego¹⁰⁰.

Ilość zebrań, które z różnych powodów się nie odbyły, nie miała większego znaczenia dla przebiegu kampanii wyborczej, gdyż zorganizowano je w późniejszym terminie. Identyczna uwaga dotyczy frekwencji na zebraniach, która w zależności od specyfiki terenu wahała się od 10% w górę, zaś przeciętnie oscylowała w granicach 30%¹⁰¹. W trakcie spotkań wojskowych z mieszkańcami gromad miały miejsce nie tylko krytyczne wypowiedzi, ale dochodziło również do niekonwencjonalnych zachowań. Na przykład w powiecie trzebnickim zebranie zostało zerwane przez „prowokacyjnie zachowującą się ob. Belkowską, która uniemożliwiła wygłoszenie referatu, przerywając prelegentowi ironicznymi okrzykami, co w konsekwencji doprowadziło do rozejścia się ludności [...]”. Na jednym z zebrań w powiecie Mrągowo po stwierdzeniu oficera, że Hitler został rozgromiony i ziemie odzyskane pozostaną na zawsze w Polsce, około 405 autochtonów opuściło zebranie w trakcie referatu¹⁰².

Po zebraniach zorganizowanych w gromadach odbywały się narady aktywu z sekretarzem komitetu powiatowego PZPR, na którym obecny był przedstawiciel powiatowego UB¹⁰³. Wtedy dzielono się wszystkimi pozytyw-

⁹⁹ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo zastępcy dowódcy 11 Pułku KBW ds. Politycznych do Szefa ZP KBW, Jelenia Góra, 21 X 1952 r., 61.

¹⁰⁰ Zob. np. *ibid.*, 60 i 61.

¹⁰¹ Każda grupa referentów wojskowych kierowanych do powiatów miała swojego kierownika, który po akcji składał sprawozdanie. Charakter tych dokumentów jest różny, począwszy od bardzo szczegółowych z podaniem frekwencji, nazwisk osób zabierający głos, kwestii organizacyjnych itp. do lakonicznych informujących, że zebrania odbyły się – np. zob. CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV 502.2/A.170.

¹⁰² *Ibid.*, Notatka o przebiegu akcji referatów w gromadach wiejskich w dniach 11 i 12 X 1952 r., Warszawa, 21 X 1952 r., 12.

¹⁰³ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo szefa Wydziału Politycznego Garnizonu KBW do ZP KBW, Warszawa, 18 X 1952 r., 50. Na temat roli UB w kampanii wyborczej 1952 r. zob.: Sebastian Drabik, „Bezpieka i partia wobec wyborów do Sejmu PRL I kadencji w województwie

nymi i negatywnymi spostrzeżeniami. Nie należy zapominać, że chłopci na zebraniach, szczególnie w początkowym okresie, w odpowiedzi na propagandę wyborczą krytykowali politykę władz. Skarżyli się na brak towarów, ceny płodów rolnych, artykułów spożywczych i przemysłowych, a także dzielili się negatywnymi spostrzeżeniami na temat organizacji wyborów. Wypowiedzi te wraz z nazwiskami były skrętnie odnotowywane przez obecnych na sali funkcjonariuszy MO, Ochotniczej Rezerwy Milicji Obywatelskiej (dalej: ORMO), UB oraz tzw. aktyw. Krytyczne wypowiedzi traktowano jako przejaw wrogiej propagandy i bezwzględnie zwalczano, szczególnie te, które miały wyraźny kontekst polityczny lub adresata. Na przykład na jednym ze spotkań wyborczych w czasie wznoszenia okrzyku na cześć marsz. Rokossowskiego jeden z uczestników krzyknął: „a co on jeszcze żyje, to szkoda” – jego nazwisko przekazano do UB¹⁰⁴. Porównując materiały proweniencji wojskowej z dokumentacją wytworzoną przez KBW można odnieść wrażenie, że wojskowi do ocen krytycznych podchodzili mniej restrykcyjnie niż KBW. Potwierdza to m.in. przykład z powiatu kozienickiego, gdzie jedna z kobiet w czasie spotkania powiedziała: „wojsko przyjeżdża, organizuje zebrania, by chłopci wypowiadali się, a później UB aresztuje”¹⁰⁵. Wypowiedź ta spowodowała, że wojsko w kwestii wymienionych zarzutów interweniowało w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Kielcach. *Notabene* nie bez znaczenia dla politycznego obrazu WP w akcji referatowej pozostawał fakt, że wielu referentów w mundurach ze względu na jej skalę rekrutowało się z jednostek liniowych. Ich rola ograniczała się głównie do odczytania referatu. Mimo politycznego przeszkolenia ich kompetencje agitacyjno-propagandowe znacznie różniły się od tych, które posiadali oficerowie polityczni i aktywiści partyjni.

Poza planową akcją referatową GZP WP na potrzeby kampanii wyborczej do Sejmu PRL wykorzystał również inną formę działalności propagandowo-agitacyjnej, którą realizowano w sposób ciągły. Był to „tzw. ruch łączności wojska ze wsią”¹⁰⁶. W okresie wyborczym postanowiono uaktywnić

krakowskim”, *Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989* nr 1 (2013): 129–161, także Tomasz Rochatka, „Aparat Bezpieczeństwa w Wielkopolsce a wybory do Sejmu w 1952 r.”, *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2011): 275–298.

¹⁰⁴ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo szefa Wydziału Politycznego Garnizonu KBW do ZP KBW, Warszawa, 18 X 1952 r., 51.

¹⁰⁵ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Meldunki zarządów politycznych o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą /z 14 X 1952 r./, Warszawa, 16 X 1952 r., 455.

¹⁰⁶ Na „zjeździe zjednoczeniowym” PPR i PPS zainicjowano „ruch łączności fabryk ze wsią”. Jego celem miało być stworzenie więzi między robotnikami i chłopami w ramach tzw. sojuszu robotniczo-chłopskiego. W następnych latach inicjatywa ta była sukcesywnie rozszerzana o środowiska inteligenckie i przekształciła się w „ruch łączności miasta ze wsią”. W jego

go i ukierunkować na osiągnięcie celów związanych z elekcją parlamentarną. Dlatego też, jak napisano w jednym z dokumentów, oprócz „normalnej łączności z przydzielonymi zakładami pracy, PGR-ami [Państwowymi Gospodarstwami Rolnymi], spółdzielniami produkcyjnymi i poszczególnymi gromadami w okresie kampanii wyborczej nawiązano szerszą łączność (w porozumieniu z KP [Komitetami Powiatowymi – przyp. A.Z.] i KM [Komitetami Miejskimi – przyp. A.Z.] PZPR) z nowymi zakładami pracy i gromadami, szczególnie tymi, gdzie praca polityczna w związku z kampanią wyborczą stała na niskim poziomie”¹⁰⁷. To nasilenie aktywności można zilustrować m.in. przykładem ZP IC MON, któremu podlegało 31 ekip¹⁰⁸. Od stycznia do września 1952 r. zorganizowano dla nich 300 wyjazdów, zaś od 1 września do 20 października – 120 wyjazdów¹⁰⁹. Oprócz wzmoczonej aktywności wzbogacono również taktykę działania, która polegała na systematycznym odwiedzaniu jednego obiektu (środowiska). Na przykład do PGR Goślub (w gminie Piątek) wojskowe ekipy łączności udały się 28 września, 5 i 12 października. W czasie pierwszej wizyty ogłoszono referat na temat „Osiągnięcia Polski Ludowej za okres ośmiu lat władzy”, po nim wyświetlono dwa filmy krótkometrażowe: „Złot Młodych Przodowników w Warszawie” i „Wieś polska na nowej drodze rozwoju”¹¹⁰. W czasie drugiej

ramy włączono również WP, które miało przybliżyć oficerów i żołnierzy do sojuszu robotniczo-rolniczego. Celem ekip wyjeżdżających w teren była pomoc środowiskom wiejskim w sferze kulturalno-oświatowej (urządzenie świetlic, szkół, występy zespołów artystycznych, wyświetlanie filmów itp.), materialno-technicznej (remonty maszyn i narzędzi, a także udział w zbiorach plodów rolnych), sportowej (budowa boisk, zakładanie Ludowych Zespołów Sportowych oraz sprawowanie nad nimi opieki) itd. Ruch łączności miasta ze wsią władza komunistyczna wykorzystywała w kampaniach propagandowych dla realizacji własnej polityki. W efekcie członkowie ekip łączności pełnili również rolę „agitatorów”. Akcję nadzorował Wydział Propagandy KC PZPR, który na bieżąco wydawał instrukcję i zlecał zadania.

¹⁰⁷ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.499, Meldunek. Pismo Zarządu Politycznego, Wydziału I Dowództwa Okręgu Wojskowego nr II do szefa Zarządu Organizacyjnego GZP, Bydgoszcz, 19 XI 1952 r., 92; Notatka o pracy ekip łączności w kampanii wyborczej (ZP Dowództwa Wojsk Lotniczych), Warszawa, 25 XI 1952 r., 95.

¹⁰⁸ Ibid., Protokół z narady przewodniczących komisji ruchu łączności z fabrykami i wsiami, b.m., 26 IX 1952 r., 9.

¹⁰⁹ Ibid., Pismo do szefa Zarządu I GZP, Warszawa, 15 XI 1952 r., 81.

¹¹⁰ Ibid., Meldunek o ruchu łączności ekip wojska z miastem i wsią w okresie kampanii wyborczej do Sejmu PRL na terenie Okręgu Wojskowego nr IV, Wrocław, 20 XI 1952 r., 86. W dokumentach archiwalnych często podawane są błędne tytuły filmów. W tym przypadku zapewne chodzi o *Złot Młodych Przodowników, Budowniczych Polski Ludowej* (1952), według scenariusza i reżyserii Jerzego Bossaka. Tytuł drugiego filmu trudno zidentyfikować. Repertuar filmów wyświetlanych przez wojsko był bogaty i zdarzało się, że znajdowały się w nim dzieła wybitne. Na przykład w Gostycynie z okazji święta Wojska Polskiego (12 października) zaprezentowano film pt. *Złodzieje Rowerów* w reżyserii Vittoria De Siki. Oczywiście nie chodziło o jego walory artystyczne, ale zilustrowanie propagandowej tezy o nędzy

wizyty ekipa łączności pomagała przy wykopkach ziemniaków, a po pracy zorganizowano w świetlicy wieczór dyskusyjny, na którym wygłoszono pogadankę o ordynacji wyborczej – „Jak będziemy głosować w dniu 26 października 1952 r.” Trzeci wyjazd związany był ze świętem WP.

Plan pracy ekip udających się w teren omówiono na naradzie przewodniczących komisji ruchu łączności z fabrykami i wsiami. Jego główne założenia zawarte zostały w opracowaniu pt. „Zadania ekip ruchu łączności wojska ze wsią w okresie wyborczym”¹¹¹. Opierały się one na wcześniejszych zaleceniach KC PZPR, a także zarządzeniu zastępcy szefa GZP WP nr 097. Zgodnie z nim wyjazdy ekip w teren zarówno w niedzielę, jak i w dni powszednie miały zmierzać do mobilizowania ludności wokół haseł FN, wyjaśnić ordynację wyborczą, osiągnięcia Polski Ludowej, popularyzować kandydatów do Sejmu PRL na danym terenie, demaskować pseudodemokratyczne wybory na Zachodzie itp.¹¹² Należało też zwrócić większą uwagę na ludność nieskolektywizowanych wsi oraz skład ekip, do których należało wyznaczyć najlepszych i najbardziej zdyscyplinowanych oficerów i żołnierzy.

Ekipy łączności wojska ze wsią działały we wszystkich Dowództwach Okręgów Wojskowych (dalej: OW) i rodzajach wojsk. Na przykład OW nr V do 1 października wysłał w teren 400 ekip¹¹³. Ich spotkania z mieszkańcami odbywały się według tego samego scenariusza. Składał się on z dwóch części. W pierwszej realizowano zadania *stricte* „pomocowe”, w drugiej zaś agitatorskie. Na przykład 60 Pułk Artylerii Obrony Przeciwlotniczej utrzymywał łączność z dwoma PGR-ami, pomagając przy wykopkach ziemniaków, buraków i innych warzyw. Po wykonaniu pracy spotykano się w świetlicy, gdzie wygłaszano referaty, odbywały się „ożywione dyskusje”, a następnie występy artystyczne¹¹⁴. Do ekip łączności wojska ze wsią włączano także personel medyczny rekrutujący się z wojsk sanatoryjnych, Szpitala MON, a także szpitali garnizonowych. Zadaniem medyków było nie tylko udzielanie pomocy lekarskiej, propagowanie oświaty zdrowotnej, ale również

robotników na Zachodzie. Prelekcje filmowe prowadziły również Wojska KBW, które wyświetlały m.in. sowiecki dramat wojenny z 1942 r. pt. *Sekretarz rejkomu*. W tym przypadku celem propagandy było ukazanie roli partii komunistycznej, sekretarza komitetu rejonowego partii w walce z okupantem niemieckim.

¹¹¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.499, Protokół z narady przewodniczących komisji ruchu łączności z fabrykami i wsiami, b.m., 26 IX 1952 r., 1 i n.

¹¹² Ibid., Meldunek Zarządu Politycznego Wydziału I Dowództwa Okręgu Wojskowego nr II do Szefa Zarządu Organizacyjnego GZP WP, Bydgoszcz, 19 XI 1952 r., 92.

¹¹³ Ibid., IV.502.2/A.531, Notatka nr 4 o pracy politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą w okresie 1–2 X 1952 r., Warszawa, 4 X 1952 r., 412.

¹¹⁴ Ibid., IV.502.2/A.499, Sprawozdanie z pracy ekip łączności wojska ze wsią w czasie kampanii wyborczej (podpisane przez Szefa ZP Marynarki Wojennej), Gdynia, 24 XI 1952 r., 100.

prowadzenie agitacji wyborczej. W zaleceniach dla przewodniczących komisji ruchu łączności wojska z fabrykami i wsiami informowano: „nie można rozdzielać ekip np. na lekarską i artystyczną. Praca każdego specjalisty w składzie ekipy jest pracą polityczną. Żądamy tego by każdy członek ekipy był agitatorem”¹¹⁵.

Po zakończeniu kampanii wyborczej ZP IC MON utyskiwał, że nie wszystkie ekipy wyjeżdżały systematycznie, np. personel Szpitala MON czynił to przypadkowo, a ekipa redakcji *Żołnierza Wolności* w ogóle nie brała udziału akcji łączności wojska ze wsią. Również inne rodzaje wojsk w swojej sprawozdawczości sygnalizowały tak zwane błędy i niedociągnięcia, a także informowały o przypadkach wrogości, z jakimi spotkały się niektóre ekipy łączności. Na przykład przed ekipą batalionu saperów Marynarki Wojennej, która agitowała w gromadzie Łebno mieszkańcy „zamykali drzwi przed agitatorami, nie chcieli w ogóle z nimi rozmawiać, na zebranie nikt nie przyszedł, w wyniku czego ekipa ruchu łączności była zmuszona wyjechać do gminy Szemud”¹¹⁶. Tego typu przypadki, podobnie jak i zrywanie zebrania, zdarzały się jednak sporadycznie. Identyczna uwaga dotyczy niezgodnych z regulaminem zachowań prelegentów w mundurach. Na przykład w czasie akcji referatowej „dwóch oficerów wspólnie z aktywistami popiło sobie w gospodzie”. Jak napisano dalej w dokumencie – „jednak żaden z pijących nie był pijany”¹¹⁷. Również por. Cieciński po przyjeździe do wsi 19 października udał się z aktywistą Komitetu Wojewódzkiego PZPR do gospody, gdzie wypili 0,5 l wódki. W tym przypadku ilość alkoholu, bądź przysłowiowa „słaba głowa” oficera, spowodowały, „że nie był on zdolny do wygłoszenia pogadanki i jej nie wygłosił”¹¹⁸.

W niektórych bieżących sprawozdaniach pisano, że zaangażowanie w kampanię wyborczą osłabiło pracę polityczną i dyscyplinę wśród części młodych oficerów samodzielnie kierujących grupami. Jako przykład podano 22 Dywizję Piechoty (dalej: DP), w której zastępca dowódcy kompanii 84 Pułku Piechoty chor. Padoł i ppor. Duch, dowódca grupy zatrudnionej przy wykopkach w PGR w osadzie Doba w woj. olsztyńskim, zezwolili

¹¹⁵ Ibid., Protokół z narady przewodniczących komisji ruchu łączności z fabrykami i wsiami, b.m., 26 IX 1952 r., 10. W czasie narady zwrócono uwagę, że wysyłanie w ekipie dentyстів „nie okazało się praktyczne, ponieważ osoba po wyrwaniu zęba nie pójdzie na wysłuchanie referatu lub występ artystyczny” – ibid., 3.

¹¹⁶ Ibid., Sprawozdanie z pracy ekip ruchu łączności wojska ze wsią w czasie kampanii wyborczej, Gdynia, 24 XI 1952 r., 104.

¹¹⁷ CAW-WBH, ZP IC MON, IV.502.3.174, Sprawozdanie z akcji referatowej w powiecie Siedlce, b.m., b.d., 26.

¹¹⁸ AIPN, ZP KBW, 635/721, Sprawozdanie z akcji wygłaszania referatów na zebraniach gromadzkich w dniach 18–19 X 1952 r., Warszawa, 24 X 1952 r., 372. Oficer miał zostać wezwany na komisję partyjną ZP KBW.

żołnierzom na udział w zabawie tanecznej zorganizowanej w miejscowości Radziejewice. W czasie zabawy żołnierze, którzy byli „upijani i podburzani przez wrogie elementy miejscowe spowodowali bójkę i strzelaninę z milicjantami i ORMO. W czasie zajść został zabity przez chorążego jeden ormowiec, ranni zostali sekretarz KG [Komitetu Gminnego] PZPR i 3-ej żołnierze (jednego z nich ranił z automatu sekretarz KG PZPR). W związku z wypadkiem aresztowano chor. Padoła, ppor. Duchę, plut. Dragoła oraz skierowano na drogę sądową sprawę sekretarza KG PZPR, komendanta posterunku MO i funkcjonariusza MO, który w czasie awantury wydawał broń ormowcom”¹¹⁹.

Alkohol był też przyczyną ekscesów o charakterze „politycznym”. Ciekawy przypadek odnotowano w Piechowicach, gdzie stacjonował pluton Samodzielnego Batalionu Saperów ze Zgorzelca. 19 października 1952 r. jego dowódca i żołnierze byli pijani, a kpr. Drzazga na zebraniu przedwyborczym w obecności przedstawiciela Komitetu Powiatowego PZPR i przedstawiciela Powiatowego FN powiedział: „ja na skurwysynów nie będę głosował”¹²⁰. Reakcja była natychmiastowa – na miejsce wezwano patrol Wojsk Ochrony Pogranicza oraz złożono meldunek do Oddziału Informacji Wojskowej.

W tych i podobnych przypadkach do działania przystępował aparat represji, a sprawy finalizował wymiar sprawiedliwości. Wysokość kar orzeczanych za tzw. przestępstwa wyborcze uzależniona była od organu, do którego jurysdykcji przekazano sprawę. Sądy cywilne stosowały łagodne wyroki, Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym – surowe, ale zamykające się w przedziale do 24 miesięcy obozu pracy. Na tym tle wyróżniał się wojskowy wymiar sprawiedliwości. O jego represyjności może świadczyć sprawa ppor. Ryszarda Lipińskiego dowódcy plutonu w Jednostce Wojskowej 3315 w Opolu. 18 października 1952 r., pełniąc obowiązki oficera dyżurnego w miejscowości Ocieszyn, bezprawnie zabrał siedmiu żołnierzom z bronią i pod pozorem patrolu udał się do miasta Oborniki. Tam w gospodzie wypili 2 l wódki i pewną ilość piwa. Następnie włamali się do lokalu wyborczego nr 51, zdemolowali go, m.in. zrywając ze ścian hasła i transparenty, portrety dostojników państwowych oraz godło państwowe. Ponadto – jak napisano w sentencji wyroku sądowego – „oskarżony Lipiński, wyrażając swoją zdecydowaną nienawiść do obecnego ustroju Polski

¹¹⁹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o pracy, nastrojach i dyscyplinie w grupach wojskowych biorących udział w wykopkach ziemniaków w PGR, Warszawa, 15 X 1952 r., 449.

¹²⁰ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo zastępcy dowódcy 11 Pułku KBW ds. Politycznych do szefa ZP KBW, Jelenia Góra, 21 X 1952 r., 60 i 61.

Ludowej, załatwił swoją potrzebę fizjologiczną we wspomnianym lokalu”¹²¹. Po jego opuszczeniu zatrzymali samochód i udali się do Poznania. Biesiadę kontynuowali w lokalu „Warszawianka”, gdzie nad ranem 19 października zostali zatrzymani przez patrol komendy garnizonu. Sprawą zajęła się Informacja Wojskowa, która po szybkim śledztwie przesłała akta do Wojskowego Sądu Okręgowego IV we Wrocławiu. Sąd rozpatrywał sprawę w trybie doraźnym. Przewodniczącym składu orzekającego był płk Stefan Piekarski i dwóch sędziów: ppłk Stanisław Baraniuk i por. Marian Mydlak. 24 października wszyscy oskarżeni zostali skazani z art. 86 §2 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego (dalej: kkWP)¹²²: Lipiński na karę śmierci z utratą praw na zawsze i przypadkiem mienia na mocy art. 46 §1 i 48 §1 kkWP; Marian Bartosik i Czesław Szataniak na 8 lat więzienia każdy; Bolesław Bieńkowski – 7 lat więzienia; Marian Syguła – 5 lat więzienia. Wymieniona czwórka skazana została na utratę praw na okres 2 lat i przypadek mienia na mocy art. 46 §1 i 48 §1 kkWP¹²³. Można powiedzieć, że oskarżeni mieli szczęście, gdyż wyrok nie kończył sprawy. Otóż Zgromadzenie Sędziów Najwyższego Sądu Wojskowego 28 lipca 1953 r. w Warszawie uchyliło wyrok wobec wszystkich skazanych. Uznano, że przyjęta kwalifikacja prawna czynu z art. 86 §2 kkWP była błędna i jako właściwą wskazano art. 170 kkWP, tzn. dopuścili się czynu hańbiącego honor, godność i powagę WP. W efekcie wszystkim oskarżonym złagodzono kary i zastosowano przepisy amnestii z 22 listopada 1952 r., co skutkowało zmniejszeniem wyroków: dla Lipińskiego do 3 lat i 4 miesięcy więzienia, Bartosika i Szatanika do 1 roku i 6 miesięcy; dla Bieńkowskiego i Syguły do 1 roku¹²⁴. Notabene Wojskowe Sądy Rejonowe (dalej: WSR) za tzw. przestępstwa wyborcze orzekały również w sprawach osób cywilnych, w których zapadały surowe wyroki¹²⁵.

¹²¹ AIPN, Ministerstwo Obrony Narodowej w Warszawie (dalej: MON), 1842/327, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Wojskowego Sądu Okręgowego IV we Wrocławiu (So-388/52), Opole, 24 X 1952 r., 60.

¹²² Artykuł brzmiał: „Kto usiłuje przemocą zmienić ustrój Państwa Polskiego, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karze śmierci” – zob. Dekret PKWN z 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dz.U. 1944, nr 6, poz. 27).

¹²³ AIPN, MON, 1842/327, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Wojskowe Sąd Okręgowego IV we Wrocławiu, Opole, 24 X 1952 r., 61.

¹²⁴ Ibid., 62 i 63.

¹²⁵ Na przykład WSR w Łodzi trzech młodych mężczyzn w wieku do 24 lat skazał na długoletnie więzienie (od 5 do 8 lat) za to, że w stanie nietrzeźwym podeszli do przewodniczącego Blokowego Komitetu FN, który przyklejał plakat wyborczy. Zabrali mu słoik z klejem, po czym jeden z oskarżonych uderzył go ręką w twarz i klatkę piersiową. Z kolei drugi (bez nogi) dwukrotnie uderzył poszkodowanego szczudłem, zaś trzeci z oskarżonych próbował zerwać plakat; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Łodzi, PF 12/4447, Notatka do prasy, b.m. b.d., 118; Wyrok WSR r., Łódź,

Ważnym elementem udziału WP w pracy propagandowo-agitacyjnej w kampanii wyborczej było podejmowanie zobowiązań. Władze uznały, że wybory do pierwszego Sejmu PRL były na tyle ważnym wydarzeniem, że powinny wzbudzić ogromne zainteresowanie i entuzjazm społeczeństwa. Oczekiwano zatem oddolnych inicjatyw i ich poparcia. Do tej ogólnopolskiej akcji zaprzęgnięto również WP. Zobowiązania podejmowano na zebraniach żołnierskich od 10 do 15 września i miały one wymiar deklaracji zespołowych oraz indywidualnych. Obejmowały sferę gospodarczą oraz społeczno-polityczną. W ramach pierwszej podejmowano inicjatywy związane z wypracowaniem zysku, zwiększeniem wydajności pracy (wykonaniem tzw. norm), podniesieniem jej jakości czy wygospodarowaniem oszczędności. Druga grupa deklaracji miała wymiar bardziej relatywny i dotyczyła podniesienia poziomu uświadomienia politycznego, przygotowania gazetek ściennych, urządzenia świetlicy, posprzątania terenu itp. Na przykład w OW nr V w 104 szpitalu zobowiązano się wykonać prace gospodarcze na sumę 40 tys. zł, a w Wojskowych Zakładach Mechanicznych w Siemianowicach – na kwotę 135 tys. zł¹²⁶. W batalionach budowlanych żołnierze podejmowali głównie zobowiązania indywidualne. Na przykład w 22 batalionie morskim trzech żołnierzy zadeklarowało wykonanie 200% normy, aby „przyjść do wyborów z osiągnięciami”¹²⁷. Z kolei w wojskach KBW, w 6 Pułku, w plutonie kwatermistrzostwa, krawcy postanowili podnieść jakość naprawy mundurów oraz reperować o 5 mundurów więcej dziennie. Furmani zobowiązali się przywrócić do stanu używalności w 100 procentach uprzęż dla koni¹²⁸.

W jednostkach wojskowych podejmowano też szczególne inicjatywy na rzecz wyborów, które nosiły nazwę „wart wyborczych”. W przeciwieństwie do zwykłych zobowiązań, warty wyborcze miały bardziej uroczysty charakter, który wiązał się z dekoracją miejsca pracy, wywieszaniem transparentów, haseł FN itp. Z zawartości dokumentacji archiwalnej wynika, że w oddziałach WP i KBW ta forma aktywności w rzeczywistości miała charakter ograniczony, zaś w sprawozdawczości informacje na jej temat są lakoniczne i połączone ze zobowiązaniami¹²⁹. Warto zaznaczyć, że wymienione for-

14 X 1952 r., 139. Sprawa została opisana szerzej opisana – Zaćmiński, *Kampania wyborcza*, 390 i 391.

¹²⁶ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka nr 4 o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą w okresie 1–2 X 1952 r., Warszawa, 4 X 1952 r., 412.

¹²⁷ Ibid., Notatka nr 2 o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 396.

¹²⁸ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo Zastępcy Dowódcy 6 Pułku KBW ds. Politycznych do Szefa ZP KBW, Katowice, 19 IX 1952 r., 305.

¹²⁹ Akcja zobowiązań była niezwykle rozbudowana w komendach Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”. Szczegóły zob. w AAN, KG PO „SP”, np. pod sygn. 445, szczególnie karty

my aktywności obejmowały również agitację wśród żołnierzy, której celem było zwiększenie liczby członków PZPR i ZMP. Na przykład w 22 bb 18 żołnierzy złożyło podania o przyjęcie ich do ZMP, „oświadczając, iż w ten sposób chcą zmanifestować swój udział w wyborach”¹³⁰. Z kolei w jednym ze sprawozdań Zarządu Politycznego KBW poinformowano, że „na fali kampanii wyborczej na przestrzeni trzech kwartałów przyjęto do PZPR 34 kandydatów, w poczet członków 11, a do ZMP – 127”¹³¹.

Nastroje wyborcze w wojsku

Główny Zarząd Polityczny WP organizował w układzie wertykalnym nie tylko kampanię wyborczą w wojsku, ale również ją nadzorował. Na bieżąco sporządzano notatki, meldunki o przebiegu przygotowań do wyborów oraz nastrojach w wojsku, zwracając uwagę zarówno na negatywne, jak i pozytywne wypowiedzi, a także zachowania żołnierzy, które deprecjonowały obraz WP w kampanii wyborczej. Od początku października takie zbiorcze zestawienia przedstawiano w postaci meldunków co dwa dni. Podpisywał je szef Wydziału I Oddziału III Zarządu I GZP WP ppłk Kalinowska. W zależności od charakteru trafiały one do gen. Korczyca, gen. Naszkowskiego, gen. Krzemienia, płk. Wozniesieńskiego i innych. Również co dwa dni gen. Melenas przysyłał specjalne notatki do Bieruta i Rokossowskiego. Identyczną sprawozdawczość prowadzono w jednostkach KBW. Wszędzie odnotowywano przykładowe wypowiedzi negatywne i pozytywne. Wiele z nich, szczególnie tych, które uznano za „ważne”, czytający dokumenty (sprawozdania, meldunki, notatki służbowe itp.) podkreślali kolorem czerwony lub innym. Dokumenty przesyłane przez niektóre jednostki do centralnych zarządów politycznych zawierały dane statystyczne. Na przykład w Brygadzie Łączności Telefonii Kanałowo Nośnej (KBW) w okresie od 30 września do 10 października odnotowano 47 wypowiedzi pozytywnych i 16 negatywnych¹³².

11–60. Funkcjonowanie tej organizacji w kampanii wyborczej regulowały wytyczne GZP WP.

¹³⁰ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą na podstawie meldunków ZP z 24 i 25 IX 1952 r., Warszawa, 27 IX 1952 r., 394.

¹³¹ AIPN, ZP KBW, 635/722, Sprawozdanie z przebiegu kampanii wyborczej i wyborów (Grupy Operacyjnej „Narew”), Białystok, 27 X 1952 r., 175. W materiałach archiwalnych nie natrafiono na zbiorcze statystyki informujące, ilu kandydatów w WP i KBW zwerbowano do PZPR i ZMP w okresie wyborczym.

¹³² Ibid., Meldunek o nastrojach żołnierzy Brygady Łączności TKN w związku z akcją wyborczą, Warszawa, 11 X 1952 r., 233.

Nastroje wyborcze w wojsku, podobnie jak i ludności cywilnej, ściśle wiązały się z najważniejszymi wydarzeniami w poszczególnych etapach kampanii wyborczej. Tematem wypowiedzi i komentarzy było ogłoszenie ordynacji wyborczej, powołanie Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego FN, sprawdzanie spisów wyborców, utworzenie komisji wyborczych czy upublicznienie listy kandydatów na posłów. Emocje, co znalazło wyraz w wielu wypowiedziach, wywołały również wydarzenia towarzyszące kampanii wyborczej w postaci szkoleń, zebrań, spotkań z kandydatami na posłów i innych imprez o charakterze propagandowym.

W wyborach do Sejmu PRL I kadencji na listach wyborczych umieszczono tyłu kandydatów, ile było miejsc poselskich. W społeczeństwie wywołało to liczne komentarze. Podobnie było w wojsku. Na przykład po ogłoszeniu ordynacji wyborczej w IV OW odnotowano różne spostrzeżenia wśród żołnierzy zawierające się w pytaniu: „jak będziemy mogli wybierać, kiedy na kartach wyborczych będzie tylko tyle nazwisk, ile osób trzeba wybrać”¹³³. Również w oddziałach KBW pojawiły się tego typu wątpliwości. W Szkole Oficerskiej KBW wyartykułował je pchor. Henryk Sobolewski, mówiąc: „co mi za wybory, kiedy nie będziemy nikogo skreślać”¹³⁴. Ze względu na to, iż tego typu komentarze miały uzasadnienie logiczne i pojawiły się na początku kampanii wyborczej, reakcja władz polegała na mobilizowaniu aparatu propagandowego „do dalszej pracy”, której celem było wyjaśnianie i prostowanie, jak to określano w dokumentach, „negatywnych wypowiedzi”. Skład list wyborczych i sposób głosowania podważały także istotę wyborów parlamentarnych. Znalazło to wyraz w wielu wypowiedziach. Za reprezentatywne można uznać dwie opinie. Starszy marynarz Ogrodzki powiedział: „wybory będą podyktowane odgórnie, a na kandydatów, czy my będziemy głosować czy nie to i tak przejdą, bo teraz będzie większy terror wyborczy niż w 1947 r.”¹³⁵ Z kolei szer. Barchan z 12 Pułku Piechoty (dalej: pp) stwierdził, „że wybory rozumie on w ten sposób, jak w krajach kapitalistycznych, gdzie obywatelom wolno krytykować rząd czy króla, lub kandydatów na posłów, a u nas piśnij słówko to cię zamkną, a głosować i tak musisz na wytypowanych kandydatów”¹³⁶.

¹³³ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka nr 2 o pracy politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 397.

¹³⁴ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo zastępcy komendanta SO KBW ds. Politycznych do Szefa ZP KBW, Szczytno, 27 IX 1952 r., 235.

¹³⁵ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o pracy partyjno-politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą na podstawie meldunków zarządów politycznych z 24 i 25 IX 1952 r., Warszawa, 27 IX 1952 r., 395.

¹³⁶ Ibid., Notatka o dotychczasowym przebiegu przygotowań do wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP, Warszawa, 24 IX 1952 r., 390 i 391.

Skrupulatnie odnotowywano też nastroje, które towarzyszyły spotkaniom z kandydatami na posłów. Starszy marynarz Kudziński z bazy w Ustce odmówił przyjęcia na wiec z kandydatem na posła, mówiąc: „po co ja tam pójde, oni wszyscy jednakowi” i rzeczywiście na spotkanie nie poszedł¹³⁷. Podobnie zachowała się żona jednego z oficerów, która na temat organizowanej imprezy powiedziała: „nie pójde na zabranie, bo nie chcę patrzeć na tego osła”¹³⁸. Z kolei strzelec Prusak z KBW w czasie spotkania z kandydatką na posła wyraził się: „przyszła tu, żeby mnie nudzić”¹³⁹.

Intensywna kampania propagandowa w wojsku, podobnie jak i w cywilu, miała męczący wymiar. Tu reprezentatywnym przykładem mogą być wypowiedzi strzelców Wacława Raniszewskiego i Konstantego Kretusa. Pierwszy z wymienionych zapytany przez kolegę, co wie o wyborach odpowiedział: „co mi tam pieprzysz o wyborach – na zajęciach politycznych o nich gadają, w gazetach o tym piszą – co mi tam dadzą wybory”¹⁴⁰. Z kolei drugi ze strzelców skonstatował: „nie chce mi się słuchać o tych wyborach [...], stałe w kółko plotą o tych wyborach”¹⁴¹. Ta wszechogarniająca i jednowymiarowa propaganda wyborcza spowodowała, że niektórzy starali się czerpać wiedzę z innych źródeł, bardziej wiarygodnych. W jednym z dokumentów napisano, że: „w 6 p. cz. [pułku czołgów] stwierdzono wypadki słuchania «Głosu Ameryki» za pomocą radiostacji czołgowych”¹⁴².

Na nastroje wyborcze w wojsku, w przeciwieństwie do tych w cywilu, dodatkowy wpływ miały dwa istotne fakty. Pierwszym było przedłużenie służby wojskowej, drugim zaś informacje docierające do żołnierzy pochodzenia chłopskiego o aresztowaniach członków ich rodzin za niewywiązywanie się z obowiązkowych dostaw płodów rolnych (tzw. kontyngentów). Szef GZP WP 28 sierpnia 1952 r. zarządzeniem nr 0103 przypomniał, że żołnierze kończący służbę zasadniczą będą zwalniani do rezerwy od

¹³⁷ Ibid., Meldunki zarządów politycznych o pracy politycznej i nastrojach w związku z kampanią wyborczą w dniach 11–12 X 1952 r., Warszawa, 15 X 1952 r., 443.

¹³⁸ Ibid., Meldunki zarządów politycznych z pracy politycznej i nastrojów w związku z kampanią wyborczą w dniu 20 X 1952 r., Warszawa, 480.

¹³⁹ AIPN, ZP KBW, 635/720, Pismo zastępcy dowódcy I Brygady ds. Politycznych Wydziału Politycznego KBW Góra Kalwaria z 21 X 1952 r. do szefa ZP KBW dotyczące nastrojów w akcji wyborczej za okres 18 X–20 X 1952 r., 322. W dokumencie poinformowano, że wymieniony jest synem właściciela gospodarstwa 10 ha z poznańskiego.

¹⁴⁰ Ibid., Pismo szefa Wydziału Politycznego Garnizonu KBW do Szefa Zarządu Politycznego KBW, Warszawa, 18 X 1952 r., 313.

¹⁴¹ Ibid., Pismo zastępcy dowódcy I Brygady KBW ds. Politycznych do szefa Zarządu Politycznego KBW, Góra Kalwaria, 17 X 1952 r., 320.

¹⁴² CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o dotychczasowym przebiegu przygotowań wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP Warszawa, 24 IX 1952 r., 391; także Skobelski, *Kto pragnie*, 465.

27 października, a więc po wyborach¹⁴³. Odwołał się przy tym do rozkazu ministra obrony narodowej nr 43 z 21 sierpnia¹⁴⁴. Decyzja o zatrzymaniu żołnierzy w garnizonach na czas wyborów wywołała lawinę komentarzy, które znalazły odzwierciedlenie w tzw. „wrogich” wypowiedziach i zachowaniach. W 35. Szkolnym Batalionie Samochodowym kpr. Gąsioriewicz (bezpartyjny, pochodzenia robotniczego), „po odczytaniu rozkazu zerwał naszywki podoficera z munduru i oświadczył, że nie chce być podoficerem i nie chce służyć 3 rok w wojsku. Wezwany przez dowódcę oświadczył, że robi to z premedytacją, gdyż ma już dość służby wojskowej”¹⁴⁵. W wielu rozmowach żołnierze mówili wprost, że wstrzymanie przeniesienia do rezerwy związane jest z wyborami do sejmu i głosowaniem. Taką opinię wyraził m.in. kanonier Skibas z 38 Pułku Artylerii Lekkiej 7 DP, mówiąc: „żołnierze, którzy mieli być zwolnieni zostali zatrzymani w wojsku, aby oddać pozytywne głosy na Front Narodowy”¹⁴⁶. Podobne komentarze dotyczące przedłużenia służby wojskowej odnotowano również pod koniec września. GZP WP w swoich sprawozdaniach narzekał, że żołnierze 3 rocznika w dalszym ciągu komentują ten fakt, twierdząc że „demobilizację odkłada się specjalnie do października, żeby głosowali oni w wojsku”¹⁴⁷. *Notabene* identyczne nastroje panowały w jednostkach wojskowych KBW¹⁴⁸. Skala niezadowolenia z zatrzymania żołnierzy w wojsku do dnia głosowania nie pozostawała bez znaczenia na stosunek do wyborów. Zjawisko to starano się zmniejszyć aktywniejszymi działaniami zarządów politycznych, POP, ZMP, wzmocnieniem presji propagandowej oraz sankcjami wojskowymi. Obawy żołnierzy przed różnymi konsekwencjami, spowodowały, że stali się oni bardziej wstrzemięźliwi i zaczęli przywiązywać większą uwagę do wy-

¹⁴³ AAN, Komenda Główna Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”, 687, Zarządzenie 0103, Warszawa, 28 VIII 1952 r., 121–122.

¹⁴⁴ Uchwałę z 2 II 1952 r. Rada Ministrów zezwoliła na przedłużenie służby wojskowej do roku. Na tej podstawie minister obrony narodowej wcielonym do służby w 1950 r. przedłużył okres jej trwania do 31 X 1952 r.; Dariusz Jarosz i Grzegorz Miernik, „Pobór, Wcielenie, «pruska dyscyplina», dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)”, *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 16 (2018): 45 i 46, <http://dx.doi.org/10.12775/Polska.2018.02>.

¹⁴⁵ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Notatka o dotychczasowym przebiegu przygotowań wyborów do Sejmu PRL w jednostkach WP, Warszawa, 24 IX 1952 r., 390.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid., Notatka nr 2 o pracy politycznej i nastrojach w wojsku w związku z kampanią wyborczą za okres 26–28 IX 1952 r., Warszawa, 30 IX 1952 r., 398.

¹⁴⁸ Zob. np. AIPN, ZP KBW, 635/722, Sprawozdanie z przebiegu kampanii wyborczej i wyborów (Grupa Operacji „Narew”) z 27 X 1952 r., 174; także *ibid.*, 635/720, Pismo Wydziału Politycznego Garnizonu do Szefa ZP KBW dot. Oceny nastrojów w związku z kampanią wyborczą, Warszawa, 26 IX 1952 r., 259.

rażania swoich myśli. Reprezentatywna jest tu wypowiedź kpr. Śliwki z 60 Pułku Artylerii Przeciwlotniczej, „który w rozmowie z kolegami stwierdził, że gdyby powiedział to, co myśli, to by go zamknęli”¹⁴⁹.

Drugim elementem, który miał wpływ na nastroje wyborcze w wojsku były docierające do żołnierzy pochodzenia chłopskiego informacje dotyczące sankcji, jakie spotkały ich rodziny na skutek niewywiązania się z obowiązkowych dostaw kontyngentów¹⁵⁰. Szeregowy Jaworski z OW nr IV po aresztowaniu ojca oświadczył: „musiał ciężko pracować, aby kupić kawałek ziemi, a teraz zamykają go dlatego, że poci się przy pracy na roli”¹⁵¹. Z kolei elew Pyzik z 45 pp na szkoleniu agitatorów skarżył się, że ziemię rodzicom źle sklasyfikowali i w celu „uwolnienia ojca z aresztu musiał sprzedać osobiste rzeczy, kupić tucznika i dać państwu zamiast ziemniaków”¹⁵². Dochodziło też do sytuacji tragicznych. Jeden z żołnierzy 27 DP po otrzymaniu wiadomości o aresztowaniu ojca usiłował popełnić samobójstwo¹⁵³. Zdarzały się też przypadki, także w jednostkach KBW, gdzie żołnierze po otrzymaniu informacji o aresztowaniu ojców podejmowali próby dezercji¹⁵⁴. Zaistniałe problemy starano się rozwiązać w sposób adekwatny do obowiązujących wówczas metod systemowych. Stwierdzono, że „aparatus polityczny prowadzi odpowiednią pracę polityczną w tej dziedzinie, wyjaśniając żołnierzom istotę sojuszu robotniczo-chłopskiego, zwłaszcza drogą indywidualnych rozmów z żołnierzami pochodzenia chłopskiego, mobilizując ich szczególnie do wpływania na rodziców w kierunku pełnego wywiązywania się z dostaw obowiązkowych”¹⁵⁵.

Głosowanie w wojsku

Jeszcze przed powołaniem Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego FN Biuro Polityczne KC PZPR, na etapie tworzenia ordynacji wyborczej,

¹⁴⁹ Ibid., 635/722, Sprawozdanie z przebiegu kampanii wyborczej i wyborów (Grupa Operacji „Narew”), Białystok, 27 X 1952 r., 174.

¹⁵⁰ W 1952 r. każdy rolnik posiadający gospodarstwo o powierzchni użytkowej większej niż 1 ha był zobligowany do obowiązkowych dostaw zboża, ziemniaków, zwierząt rzeźnych i mleka. Szerzej zob. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1965 a chłopci* (Warszawa: Wyd. DiG, 1998); Zaćmiński, „Aparatus bezpieczeństwa wobec wsi w roku 1952 w świetle materiałów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”, w *Pomiędzy kontynuacją a zmianą. Studia z myśli politycznej*, red. Jan Waskan (Bydgoszcz: Wyd. UKW, 2012), 391–414.

¹⁵¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.101, Notatka o nastrojach niektórych żołnierzy pochodzenia chłopskiego na tle sankcji stosowanych wobec ich rodzin w związku z niewykonywaniem dostaw obowiązkowych, b.m., b.d., 525.

¹⁵² Ibid., 526.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

podjęto decyzję, że wyborca będzie głosował na całą listę wyborczą, która miała zawierać tylu kandydatów na posłów, ile było miejsc w okręgu wyborczym, zaś „agitacja szłaby po linii oddania kart bez skreśleń i dopisywania”¹⁵⁶. W sferze nieformalnej przyjęto zatem imperatyw, że wyborca jest bezwzględnie zobligowany do oddania głosu i to bez skreśleń. Takie podejście było konsekwencją interpretacji przez BP KC PZPR czynnego prawa wyborczego, które w praktyce uznano za konstytucyjny obowiązek. Zastosowano zatem przymus wyborczy, który z jednej strony obejmował obligatoryjny udział w kampanii wyborczej i wyborach, z drugiej strony, wyborca został przymuszony do głosowania bez skreśleń, czyli oddania głosu w sposób jawny¹⁵⁷. Przyjęte założenia wymusiły masowy udział w wyborach. W OW I do urn wyborczych udało się 99,5% uprawnionych do głosowania, w OW II – 99,9%, w OW IV – 99,9%, OW V – 99,9%, Marynarce Wojennej – 99,7%, Wojskach Lotniczych – 99,9% i obwodach Instytucji Centralnych MON – 99,9%¹⁵⁸. Frekwencja głosujących w wojskowych okręgach wyborczych zbliżyła się zatem do ideału komunistycznego wzorca wyborów, gdyż do urn wyborczych poszło 99,9% uprawnionych do głosowania, z czego 99,97% „odało swój głos na Front Narodowy”¹⁵⁹. W skali kraju frekwencja była dużo niższa i wyniosła 95,03%¹⁶⁰.

Akt głosowania w jednostkach wojskowych przebiegał według identycznego scenariusza, jak w cywilu i również na bieżąco był monitorowany w zakresie frekwencji wyborczej oraz zachowań i postaw wyborczych. W sprawozdawczości wojskowej dotyczącej przebiegu wyborów podkreślano, że już od wczesnych godzin rannych we wszystkich jednostkach tworzyły się kolejki żołnierzy przed lokalami wyborczymi, którzy pragnęli oddać w pierwszej kolejności swój głos. Chęć spełnienia tego obywatelskiego obowiązku w niektórych przypadkach przybierała satyryczne rozmiary. W garnizonie w Słupsku grupa żołnierzy na głosowanie czekała już od godz. 22 w dzień poprzedzający wybory¹⁶¹. Z kolei w Szkole Oficerskiej KBW pierwszy żołnierz pojawił się o godz. 5.15, a w 1 Brygadzie KBW „już od go-

¹⁵⁶ AAN, KC PZPR, 237/V/111, Notatka do projektu ordynacji wyborczej. Ścisłe tajne egz. nr 1, b.m., b.d., 5a. Podkreślenie w oryginale.

¹⁵⁷ W efekcie wybory do Sejmu PRL I kadencji mogły oddać tylko fałszywy obraz zarówno frekwencji wyborczej, jak i uzyskanych przez kandydatów głosów.

¹⁵⁸ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Meldunki, zestawili Szef Wyd. I Oddz. III Zarządu I GZP, [Warszawa], 26 X 1952 r., 521–534; Meldunki Zarządów Politycznych o przebiegu Wyborów w wojsku /godz. 24.00/, 539.

¹⁵⁹ „Zwycięstwo Frontu Patriotów”, *Żołnierz Polski*, listopad 7–13, 1952, 3.

¹⁶⁰ AAN, PKW, 5. Protokół z posiedzenia PKW, Warszawa, 28 X 1952 r., 104.

¹⁶¹ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Meldunki Zarządów Politycznych o przebiegu wyborów w wojsku /godz. 8.00/, Warszawa, 26 X 1952 r., 521 i 522.

dziny 5.00 przed drzwiami komisji obwodowej wielu żołnierzy czekało na oddanie głosu, zaś od godziny 6 do 11 był ogromny tłok¹⁶². Tworzące się kolejki przed lokalami wyborczymi, które czynne były w godz. od 6.00 do 22.00 były bez wątpienia przejawem nadgorliwości osób odpowiedzialnych za frekwencję wyborczą. W wielu dokumentach proweniencji wojskowej te wczesne godziny zostały podkreślone. Nie zmienia to jednak faktu, że podejmowane działania organizacyjno-propagandowe były skuteczne. Ich celem było wymuszenie masowego, entuzjastycznego i radosnego poparcia programu FN. Wyrazem tego miało być wyczekiwanie na święto wyborcze, a w ślad za tym również wysoka frekwencja, której wymuszeniu służył także wojskowy system monitorowania wyborów na szczeblu centralnym. Jego twórcą był zastępca szefa GZP WP gen. Melenas. Zgodnie z jego zaleceniami wszyscy zastępcy dowódców okręgów wojskowych, marynarki, lotnictwa i szef ZP IC MON mieli 26 października w wyznaczonych godzinach składać meldunki dotyczące przebiegu głosowania¹⁶³. Informacje przesyłane były tekstem kodowanym (przy użyciu kryptonimów) i tekstem otwartym. Monitorowanie frekwencji w jednostkach wojskowych było swoistego rodzaju formą nadzoru nad strukturami wojskowymi odpowiedzialnymi za organizację wyborów. Pozwalało też skutecznie „mobilizować” obwoły ociągające się z oddaniem głosu. W meldunku z godz. 8.00 podano, że np. w obwodzie 12a podległym Centralnym Instytucjom Politycznym MON głosowało 95% wyborców w mundurach i 82% cywilów. Z kolei w Marynarce Wojennej przeciętnie głosy oddało 55% uprawnionych do głosowania, a w Wojskach Lotniczych do godz. 7.30 średnia frekwencja wyniosła 51%¹⁶⁴. Przebieg głosowania w wojsku trafnie ilustrują wypowiedzi dwóch szeregowców: „wybory sprawne, bo mechaniczne” i jawne – „jakbym chciał wejść za zasłonę, toby mnie wzięli «na oko»”¹⁶⁵. Jak głosowano i jakie były „preferencje” wyborcze ilustruje przykład I OW: na 27 076 uprawnionych głosy oddało 27 053, w tym jeden był nieważny. Najwięcej głosów otrzymał Bierut – 27 043, Rokossowski – 27 041, Berman – 27 039, najmniej Bronisław Marks – 27 038¹⁶⁶.

¹⁶² AIPN, ZP KBW, 635/722, Meldunek dotyczący przebiegu dnia wyborów do Sejmu PRL, Góra Kalwaria, 28 X 1952 r., 171.

¹⁶³ CAW-WBH, GZP WP 1950–1956, IV.502.2/A.531, Pismo zastępcy szefa GZP gen. Melenasa do zastępcy dowódcy OW I, II, IV, V, W. Lotn. Mar., Szefa ZP IC MON, Warszawa, 24 X 1952 r., 498 i 499.

¹⁶⁴ Ibid., Meldunki Zarządów Politycznych o przebiegu wyborów w wojsku /godz. 8.00/, Warszawa, 26 X 1952 r., 521.

¹⁶⁵ Ibid., IV.502.2/A.170, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 26.

¹⁶⁶ Ibid., IV.502.2/A.531, Dane cyfrowe wyników głosowania do Sejmu PRL w obwodach głosowania jednostek wojskowych Okręgu Wyborczego nr I, Warszawa, 27 X 1952 r., 543.

Tylko nieliczni oficerowie w dniu wyborów ociągali się z oddaniem głosu. Po wysłaniu do nich agitatorów udali się do lokali wyborczych. Na przykład „p.o. dowódcy 27 DP ppłk Malinowski (bezpartyjny) głosował jako jeden z ostatnich w swoim obwodzie, podobnie jak i oficer sztabu 4 DP kpt Wiśniewski, który tłumaczył się, że zapomniał o wyborach”¹⁶⁷.

Nie wszyscy żołnierze oddali swój głos zgodnie z oczekiwaniami organizatorów wyborów. Odnotowano pojedyncze przypadki skreślenia kandydatów do sejmu, w tym również demonstracyjnego¹⁶⁸. Na przykład w OW I w 29 batalionie art. panc. „dwóch żołnierzy piekarzy demonstracyjnie na oczach wszystkich przekreśliło kartę wyborczą”, zaś w OW IV „kpt Bulak skreślił manifestacyjnie przy urnie kandydata ob. Lipińskiego”¹⁶⁹. W tym samym okręgu wojskowym w 4 batalionie wartowniczym jeden z żołnierzy skreślił, nie wchodząc za zasłonę, wszystkich kandydatów z wyjątkiem gen. Popławskiego.

W dniu wyborów, 26 października, odnotowano też nieliczne przypadki prób zakłócenia głosowania. Na przykład na „forcie Bema nieznanymi sprawcy przewrócili słup z przewodami elektrycznymi, w rezultacie czego obwodowa komisja wyborcza musiała pracować przy lampach naftowych, zaś w „15 dąb [dywizjon artylerii przeciwlotniczej – przyp. A.Z.] 11 DZmech. [dywizji zmechanizowanej] nieznanymi sprawcy rzucili 3 świece dymne w kierunku lokalu wyborczego”¹⁷⁰. Trzech żołnierzy z pododdziału ochrony lotniska Oficerskiej Szkoły Lotniczej nr 4, stacjonującego w Sochaczewie, wywołało w stanie nietrzeźwym awanturę z komendantem MO w cywilnym lokalu wyborczym o godz. 21.20¹⁷¹. Również w Grudziądzu trzech żołnierzy z 83 Batalionu Drogowego, będąc w stanie upojenia alkoholowego, wszczęło awanturę z ludnością cywilną – zostali aresztowani¹⁷².

Pisząc o udziale wojska w wyborach, należy odnotować, że od 24 do 27 października w tzw. zagrożonych gminach kampanię wyborczą i głosowanie zabezpieczali żołnierze z oddziałów KBW. Na terenie województwa krakowskiego

¹⁶⁷ Ibid., IV.502.2/A.170, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRL w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 26.

¹⁶⁸ Ibid., 25.

¹⁶⁹ Ibid., IV.502.2/A.531, Meldunki zarządów politycznych o przebiegu wyborów w wojsku /27 X 1952, godz. 8.00/, Warszawa, 541. Zbieżność nazwisk z wcześniej wspomnianym Ryszardem Lipińskim, w rzeczywistości są to różne osoby.

¹⁷⁰ Ibid., IV.502.2/A.170, Notatka podsumowująca kampanię wyborczą do Sejmu PRK w wojsku, Warszawa, 7 XI 1952 r., 24.

¹⁷¹ Ibid., IV.502.2/A.531, Meldunki zarządów politycznych o przebiegu wyborów w wojsku /godz. 24/, Warszawa, 27 X 1952 r., 539.

¹⁷² Ibid., Meldunki zarządów politycznych o przebiegu wyborów w wojsku /godz. 20.00/, Warszawa, 26 X 1952 r., 538.

funkcjonariuszy MO wspomagało 277 żołnierzy tej formacji¹⁷³, województwa bydgoskiego – 83¹⁷⁴, województwa opolskiego – 139, a lubelskiego – 138¹⁷⁵. Podobne działania podjęto również w pozostałych województwach. W źródłach archiwalnych nie natrafiono na zestawienie urzędowe dotyczące ogólnej liczby żołnierzy KBW biorących udział w zabezpieczeniu wyborów w skali całego kraju¹⁷⁶. Na podstawie przywołanych powyżej statystyk można szacować, że w akcji tej uczestniczyło ok. 2 tys. żołnierzy.

Podsumowanie

Wybory do Sejmu PRL I kadencji w 1952 r. odbyły się w apogeum polskiego stalinizmu, a więc w okresie, kiedy w sferze polityki i terroru Polska osiągnęła modelowe kryteria państwa totalitarnego. Ponieważ wybory nie miały charakteru rywalizacyjnego, ich głównym zadaniem było zmobilizowanie społeczeństwa do poparcia FN, jego programu i „wysuniętych przez niego” kandydatów do sejmu. Władzom komunistycznej Polski zależało na tym, aby w kampanii wyborczej społeczeństwo wykazało entuzjastyczne poparcie dla organizowanych imprez, a 26 października 1952 r. przy urnach wyborczych stawilo się 100% uprawnionych do głosowania. W trosce o zapewnienie wysokiej frekwencji w WP żołnierzom przedłużono zasadniczą służbę wojskową.

Głównym organizatorem kampanii wyborczej i głosowania był utworzony i sterowany przez PZPR i Ogólnopolski Komitet Wyborczy FN. W WP za czynności związane z elekcją parlamentarną odpowiadał GZP WP, któremu podlegały zarządy polityczne niższego szczebla, w tym również wojsk KBW. To one wraz z POP PZPR oraz agitatorami w mundurach realizowały zadania analogiczne do tych podejmowanych w cywilu. Powyższe kwestie szczegółowo regulował opracowany przez GZP dokument pt. „Wytyczne w sprawie przygotowań do kampanii wyborczej w wojsku”. Na ich podstawie powołano i przeszkolono tzw. aktywy wyborcze. W tym zakresie w WP powielono schemat i kalendarz szkoleń organizowanych przez PZPR, z tym że strukturę terytorialną PZPR zastąpiono wojskową. Utworzono komisje wyborcze, sporządzono spisy wyborców oraz dokonano ich sprawdzenia. Ze źródeł archiwalnych wynika, że ogólna frekwencja żołnierzy sprawdzających

¹⁷³ AIPN, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990, 00231/86, t. 100, Pismo szefa WUBP w Krakowie do Dyrektora Gabinetu Ministra, 18 X 1952 r., 313.

¹⁷⁴ AIPN, Dowództwo i Sztab KBW w Warszawie, 578/1175, Plan zabezpieczenia akcji przedwyborczej na terenie województwa bydgoskiego, Bydgoszcz, 9 X 1952 r., 74.

¹⁷⁵ Ibid., Plany i zabezpieczenia, 72 i 34.

¹⁷⁶ W materiałach archiwalnych znajdują się zestawienia z okresu planowania, jednak zawarte w nich statystyki odbiegają od tych, które później znalazły się w raportach Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego; zob. przyp. 175.

listy uprawnionych do głosowania wyniosła 80–100% wyborców, a więc była prawie o połowę wyższa niż w cywilu.

Propaganda i agitacja wyborcza w wojsku miała identyczny charakter i zakres programowy, jak poza jego „murami”. Odbływały się różnego rodzaju szkolenia, zebrania wyborcze, spotkania z kandydatami na posłów czy akcje podejmowania zobowiązań dla uczczenia wyborów. Czynności te były monitorowane przez wojskowy aparat polityczny i „policyjny”, a ich celem była troska o prezentowanie właściwych, tj. prosystemowych postaw wyborczych przez żołnierzy i kadrę dowódczą. W siłach zbrojnych, podobnie jak i wśród ludności cywilnej, krytyczne wypowiedzi ściśle wiązały się z najważniejszymi wydarzeniami w poszczególnych etapach kampanii wyborczej. Jednak w wojsku, w przeciwieństwie do nastrojów w cywilu, wiele negatywnych komentarzy dotyczyło przedłużenia służby wojskowej, a także represji, jakie dotknęły członków rodzin żołnierzy, którzy nie wywiązali się z dostaw obowiązkowych kontyngentów. Jeżeli chodzi o tzw. ekscesy wyborcze, których sprawcami byli żołnierze, to miały one miejsce głównie poza terenem wojskowym. Należy też podkreślić, że w czasie kampanii wyborczej rola agitatorów w mundurach, w przeciwieństwie do ich cywilnych odpowiedników, została znacznie ograniczona na rzecz wojskowego aparatu politycznego i dowódczego.

W wyborach do Sejmu PRL I kadencji władze komunistycznej Polski zaangażowały WP do udziału w kampanii propagandowo-agitacyjnej prowadzonej w cywilu. Starając się wykorzystać drzemiący w społeczeństwie szacunek do autorytetu wojska i munduru, oddelegowano oficerów WP do Wojewódzkich Komitetów Wyborczych FN, a także zakładania struktur FN w środowisku wiejskim, głównie w gromadach. Poza tym w dniach 11 i 12 października oraz 18 i 19 października oficerowie WP obsłużyli prawie 41 tys. zebrań gromadzkich, na których wygłosili referaty propagandowo-agitacyjne. Ogółem, w tzw. akcji referatowej udział wzięło prawie 20 tys. prelegentów w mundurach.

Na potrzeby kampanii wyborczej do Sejmu PRL, GZP WP wykorzystał również inną formę działalności propagandowo-agitacyjnej. Był to tzw. ruch łączności wojska ze wsią. Jego ekipy w czasie kampanii wyborczej zintensyfikowały swoje wyjazdy do zakładów pracy, PGR, spółdzielni produkcyjnych i gromad. Udzielały nie tylko pomocy, ale świadczyły różnego rodzaju usługi (np. medyczne) oraz agitowały za udziałem w głosowaniu. Do tego celu wykorzystywano zebrania oraz imprezy i występy zespołów o charakterze kulturalno-artystycznym.

Dzięki politycznemu i dowódczemu nadzorowi nad żołnierzami frekwencja głosujących w WP zbliżyła się do ideału komunistycznego wzorca wyborów. Przy urnach zameldowało się 99,9% uprawnionych do głosowania, z czego 99,97% „oddało swój głos na Front Narodowy”. Frekwencja wyborcza, podobnie jak i wyniki głosowania, nie miała nic wspólnego

z poparciem dla kandydatów na posłów. Była wymuszona przez wszechobecny miękki terror oraz strach i lęk przed konsekwencjami absencji wyborczej. *Notabene* elekcję parlamentarną z 26 października 1952 r. w WP (podobnie jak i w cywilu) należy uznać za nieważną, gdyż na masową skalę złamana została konstytucyjna zasada tajności głosowania¹⁷⁷.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych

Biuro Ogólnopolskiego Komitetu Wyborczego Frontu Narodowego

Główna Komisja Księży przy ZBoWiD

Kolekcja akt różnej proveniencji

Komenda Główna Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”

Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Dowództwo i Sztab KBW w Warszawie

Ministerstwo Obrony Narodowej w Warszawie

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie [1944] 1954–1990

Sztab Generalny WP w Warszawie

Zarząd Polityczny KBW w Warszawie

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi

Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych w Łodzi

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Komitet Wojewódzki PZPR

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego

Główny Zarząd Polityczny Wojska Polskiego 1950–1956

Zarząd Polityczny Instytucji Centralnych MON

Akty prawne

Dekret PKWN z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego (Dziennik Ustaw 1944, nr 6, poz. 27).

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw 1952, nr 33, poz. 232).

Konwencja między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w sprawie uregulowania obywatelstwa osób o podwójnym obywatelstwie, podpisana w Warszawie dnia 21 stycznia 1958 r. (Dziennik Ustaw 1958, nr 32, poz. 143).

Uchwała Rady Państwa z dnia 25 sierpnia 1952 r. w przedmiocie ustalenia podziału obszaru Państwa na okręgi wyborcze, liczby posłów, jaka ma być wybrana

¹⁷⁷ Zdanie to jest prawdziwe w kontekście ocen historycznych i politologicznych, ale nie prawnych – szerzej zob. A. Zaćmiński i Michał Zaćmiński, „Zasada tajności głosowania w wyborach do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 r.”, *Przegląd Sejmowy* nr 4 (2023): 184–205.

- z każdego okręgu, oraz siedzib okręgowych komisji wyborczych (Monitor Polski 1952, nr 72, poz. 1154).
- Uchwała Rady Państwa z dnia 25 sierpnia 1952 r. w sprawie powołania Państwowej Komisji Wyborczej (Monitor Polski 1952, nr 72, poz. 1153).
- Uchwała Rady Państwa z dnia 5 sierpnia 1952 r. o zarządzeniu wyborów do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw 1952, nr 35, poz. 247).
- Ustawa z dnia 1 sierpnia 1952 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dziennik Ustaw 1952, nr 35, poz. 246).
- Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dziennik Ustaw 1921, nr 44, poz. 267).
- Ustawa z dnia 28 kwietnia 1946 r. o przeprowadzeniu głosowania ludowego (Dziennik Ustaw 1946, nr 15, poz. 105).
- Ustawa z dnia 22 września 1946 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Ustawodawczego (Dziennik Ustaw 1946, nr 48, poz. 274).

Opracowania

- Bojarski, Adam. „Procedura nadania stopnia Pierwszego Marszałka Polski lub Marszałka Polski w XX wieku”. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego* 24, (2021): 131–152. <https://doi.org/10.48269/2450-6095-sdppp-24-008>.
- Depo, Jerzy. „Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego”. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka* nr 1 (2012): 125–139.
- Drabik, Sebastian. „Bezpieka i partia wobec wyborów do Sejmu PRL I kadencji w województwie krakowskim”. *Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989* nr 1 (2013): 129–161.
- Fras, Janina. „Nazwa Polska Rzeczpospolita Ludowa, jej ekwiwalenty i derywaty we współczesnej polszczyźnie”. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Politologia* nr 20 (1996): 127–141.
- Jarosz, Dariusz. *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1965 a chłopci*. Warszawa: Wyd. DiG, 1998.
- Jarosz, Dariusz, i Grzegorz Miernik. „Pobór, Wcielenie, «pruska dyscyplina», dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)”. *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 16 (2018): 41–84. <http://dx.doi.org/10.12775/Polska.2018.02>.
- Kałużny, Ryszard. „Oficerowie Armii Radzieckiej w wojskach lądowych w Polsce 1945–1956”. *Zeszyty Naukowe WSOWL* 144, nr 2 (2007): 85–95.
- Kochański, Aleksander, Albina F. Noskowa, Andrzej Paczkowski, Galina P. Muraszko, i Krzysztof Persak, oprac. *Dokumenty do Dziejów PRL, zeszyt 12. Polska w dokumentach z archiwów rosyjskich 1949–1953*. Warszawa: Wyd. ISP PAN, 2000.
- Królikowski, Janusz. *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990*. T. 2. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2010.
- Leszkowicz, Tomasz. „Główny Zarząd Polityczny WP jako centrum wojskowej propagandy i indoktrynacji (1956–1980)”. W *Wyzwoleni, ale nie wolni (1945–1989)*. Studia z historii najnowszej. T. 1. Red. Aneta Popławska, Barbara Świtalska-Starzeńska, Marcin Wasilewski i Radek Rafał Wasilewski, 139–151. Warszawa: Wyd. UKSW, 2015.
- Ligarski, Sebastian, i Michał Siedziako, red. *Wybory i referenda w PRL*. Szczecin: Wyd. IPN, 2014.

- Mazur, Mariusz. „Strategie perswazyjne w wyborach do Sejmu w latach 1947, 1952, 1957. Model porównawczy”. W *Wybory i referenda w PRL*. Red. Sebastian Ligarski i Michał Siedziako, 489–507. Szczecin: Wyd. IPN, 2014.
- Nalepa, Jan Edward. *Oddani partii Lenina i Stalina. Czerwonoarmiści w Wojsku Polskim 1943–1968*. Piotrków Trybunalski: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Filii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, 2017.
- Nalepa, Jan Edward. „Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim w latach 1949–1956. Problemy organizacyjno-kadrowe”. *Wojskowy Przegląd Historyczny* 39, nr 1–2 (1994): 104–128.
- Nowak, Zenon. „Umocnić organizacyjnie i politycznie zwycięstwo wyborcze Frontu Narodowego”. *Nowe Drogi* 11 (1952): 51–73.
- Rochatka, Tomasz. „Aparat Bezpieczeństwa w Wielkopolsce a wybory do Sejmu w 1952 r.”. *Pamięć i Sprawiedliwość* 2 (2011): 275–298.
- Siedziako, Michał. *Bez wyboru. Głosowania do Sejmu PRL (1952–1989)*. Warszawa: Wyd. IPN, 2018.
- Siedziako, Michał. „Przygotowanie wyborów do Sejmu PRL I kadencji w 1952 roku jako element procesu sowyetyzacji Polski po II wojnie światowej”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 144, z. 4 (2017): 739–758. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.17.039.6954>.
- Skobelski, Robert. „«Kto pragnie Polski silnej i szczęśliwej – głosuje na kandydatów Frontu Narodowego». Wybory do Sejmu PRL z 26 października 1952 roku”. *Pamięć i Sprawiedliwość* 28, nr 2 (2016): 451–484.
- Skobelski, Robert. „Wojsko podczas kampanii wyborczej i wyborów do Sejmu PRL z 20 stycznia 1957 r.”. *Dzieje Najnowsze* 50, nr 4 (2018): 155–179. <https://doi.org/10.12775/DN.2018.4.06>.
- Wojsław, Jacek. „Kampania propagandowa towarzysząca wyborom do Sejmu z 26 października 1952 roku”. *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 9 (2010): 133–153.
- Wtorkiewicz, Jarosław. *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 roku*. Warszawa: Wyd. TRIO, 2002.
- Zaćmiński, Andrzej. „Aparat bezpieczeństwa wobec wsi w roku 1952 w świetle materiałów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego”. W *Pomiędzy kontynuacją a zmianą. Studia z myśli politycznej*. Red. Jan Waskan, 391–414. Bydgoszcz: Wyd. UKW, 2012.
- Zaćmiński, Andrzej. *Kampania wyborcza i wybory do Sejmu PRL I kadencji z 1952 r. Studium totalitarnej elekcji parlamentarnej*. Bydgoszcz: Wyd. UKW, 2020.
- Zaćmiński, Andrzej, i Michał Zaćmiński. „Zasada tajności głosowania w wyborach do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 r.”. *Przegląd Sejmowy* nr 4 (2023): 184–205.
- Żaryn, Jan. „«Księża patrioci» – geneza powstania formacji duchownych katolickich”. *Polska 1944/45–1989. Studia i materiały* 1 (1995): 123–149.
- Żurek, Jacek. *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*. Warszawa–Katowice: Wyd. IPN, 2009.

Prasa

- „Przedstawiciele całego kraju wybrali Ogólnopolski Komitet Wyborczy Frontu Narodowego. Przewodniczącym Komitetu został obrany towarzysz Bolesław Bierut”. *Trybuna Ludu*, wrzesień 1, 1952.

„Zamknięcie ostatniej sesji Sejmu Ustawodawczego. Izba jednomyślnie uchwaliła ordynację wyborczą do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. *Trybuna Ludu*, sierpień 3, 1952.

Filmy

Bossak, Jerzy, scenariusz i reżyseria. *Złot Młodych Przodowników, Budowniczych Polski Ludowej*. 1952.

De Sica, Vittorio, reżyseria. *Złodzieje Rowerów*. Włochy: Produzioni De Sica, 1948, 89 min.

Pyrev, Ivan, reżyseria. *Sekretarz rejkomu*. ZSRS: Mosfilm / TsOKS, 1942, 91 min.

STRESZCZENIE

Andrzej Zaćmiński, Wojsko Polskie w kampanii wyborczej i wyborach do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 roku

W Wojsku Polskim (WP) głównym organizatorem wyborów do Sejmu PRL I kadencji z 26 października 1952 r. był Główny Zarząd Polityczny WP, któremu podlegały również jednostki Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Kampania wyborcza oraz głosowanie na terenie jednostek wojskowych przebiegały według identycznego scenariusza jak w cywilu. Utworzono 519 obwodowych komisji wyborczych, które liczyły 2888 członków. W wojsku do urn wyborczych udało się 99,9% uprawnionych do głosowania, z czego 99,97% oddało swój głos na Front Narodowy (FN).

W kampanii wyborczej aparat polityczno-wojskowy wsparło 4674 agitatorów w mundurach. Około 20 tys. przedstawicieli wojska aktywnie włączyło się również do działań propagandowo-agitacyjnych poza koszarami. Uczestniczyli oni w zakładaniu Gromadzkich Komitetów Wyborczych FN, a następnie prowadzili agitację w społeczeństwie w ramach tzw. akcji wygłaszania referatów.

Słowa kluczowe: PRL, Parlamentaryzm Polski, Wybory do Sejmu PRL I kadencji, Siły Zbrojne PRL, Główny Zarząd Polityczny WP

SUMMARY

Andrzej Zaćmiński, The Polish Army's Role during the Election Campaign and Subsequent Election of the First *Sejm* of the Polish People's Republic held on 26 October 1952

In the Polish Army the principal organizer of the election that would create the first *Sejm* of the Polish People's Republic (*Polska Rzeczpospolita Ludowa*, PRL), which took place on 26 October 1952, was the Main Political Directorate of the Polish Army, to which units of the Internal Security Corps were also subordinated. The election campaign and the subsequent voting in military units followed the

same scenario as in civilian life. 519 district electoral commissions were established, consisting of 2,888 members. In the army, 99,9% of eligible voters went to the polls, of which 99,97% voted for the National Unity Front (*Front Narodowy*, FN).

During the election campaign, the political and military apparatus was supported by 4,674 uniformed agitators. Also, approximately 20,000 military personnel were engaged in spreading propaganda and causing political agitation outside of their barracks. They participated in establishing the Municipal Electoral Committees of the FN, and then conducted widespread subversion within society as part of the so-called action of presenting papers.

Keywords: PRL, Polish Parliamentarism, Elections to the first *Sejm* of the Polish People's Republic, the Armed Forces of the PRL, the Main Political Directorate of the Polish Army

ZUSAMMENFASSUNG

Andrzej Zaćmiński, Die polnische Armee im Wahlkampf und bei den Wahlen zum *Sejm* der Volksrepublik Polen der ersten Wahlperiode vom 26. Oktober 1952

In der Polnischen Armee (*Wojsko Polskie*, WP) war der Hauptorganisator der Wahlen zum *Sejm* der Volksrepublik Polen der ersten Wahlperiode vom 26. Oktober 1952 die Hauptpolitische Verwaltung der WP, dem auch die Einheiten des Korps der Inneren Sicherheit unterstellt waren. Der Wahlkampf und die Stimmabgabe auf dem Gebiet der Militäreinheiten verliefen nach demselben Muster wie im zivilen Leben. Es wurden 519 Bezirkswahlkommissionen mit 2,888 Mitgliedern eingerichtet. In den Streitkräften gingen 99,9% der Wahlberechtigten zu den Urnen, von denen 99,97% für die Nationale Front (*Front Narodowy*, FN) stimmten.

Im Wahlkampf wurde der politisch-militärische Apparat von 4674 Agitatoren in Uniform unterstützt. Etwa 20.000 Militärs waren auch außerhalb der Kasernen aktiv an Propaganda- und Agitationsaktivitäten beteiligt. Sie beteiligten sich an der Gründung der FN-Sammelwahlkomitees und agitierten anschließend in der Öffentlichkeit im Rahmen der so genannten „Referat-Aktionen“.

Schlüsselwörter: Volksrepublik Polen, Parlamentarismus in Polen, Wahlen zum *Sejm* der Volksrepublik Polen I. Wahlperiode, Streitkräfte der Volksrepublik Polen, Hauptpolitische Verwaltung der Polnischen Armee